

”De pratet og pratet
det over i sit forunderlige
nordlandssprog, det var
mange påfaldende ord,
uventede ord, det var
ravgalt indtil kunst,
men det uttrykte deres
meninger.”

(Knut Hamsun, Landstrykere.)

Sluttrapport fra Nordområdeutvalget

Nordområdeutvalget

Utenriksministeren oppnevnte i april 2010 Nordområdeutvalget for å få råd om hvordan handlingsrommet som følger av utviklingen i nordområdene kan nyttes for å bedre grunnlaget for verdiskaping i Norge, men særskilt den nordlige landsdelens rolle i verdiskapingen.

Utvalget skulle være en dialogpartner for Utenriksdepartementet og gi innspill til regjeringens Nordområdemelding.

I tråd med dette leverte utvalget sine innspill til Nordområdemeldingen i november 2010. Denne er publisert på vår nettside.

Utvalget var oppnevnt for en periode på 2 år, men utenriksministeren ønsket at utvalget skulle fortsette sitt arbeid i ytterligere ett år.

Utvalget har i løpet av det siste året hatt fokus på to områder, regjeringens oppfølging av tiltak som Nordområdemeldingen trekker opp, og å foreslå ytterligere verdiskapende tiltak innenfor områder som fremkommer i meldingen, samt nye områder som ikke har fått plass i meldingen.

Gjennom to dokumenter har utvalget etter mitt syn samlet viktige synspunkt fra næringsliv og andre sentrale aktører i landsdelen. Dette har skjedd på tvers av fylkesgrenser, kommuner og departementer. Arbeidet har vært preget av betydelig kunnskapsinnhenting fra den enkelte deltaker og gode og tillitsfulle drøftinger, uten at noen har søkt å posisjonere sin næring eller bedrift.

Jeg tror også at det har vært av betydning for arbeidet at utvalget ikke har rapportert til et «næringsdepartement» - næring, landbruk eller fiskeri og havbruk. Det at utvalget har rapportert til Utenriksdepartementet har bidratt til en større bredde både i diskusjoner og konklusjoner.

Jeg vil til slutt takke mange departementer for deres engasjement for å gjennomføre tiltakene i Nordområdemeldingen.

Spesiell takk til alle gode kollegaer i utvalget som aktivt har bidratt til den innstilling vi legger frem.

Tromsø, den 23. juni 2013

Hans Olav Karde

Innhold

UTVALGETS MANDAT, FUNKSJONSTID OG SAMMENSETNING	side: 7
INNLEDNING	side: 11
KAPITTEL 1 Generelle utfordringer	side: 17
KAPITTEL 2 Den geopolitiske situasjonen	side: 29
KAPITTEL 3 Kunnskap og kompetanse	side: 37
KAPITTEL 4 Industriklynger og verdikjeder	side: 47
KAPITTEL 5 Logistikk og infrastruktur	side: 57
KAPITTEL 6 Svalbard	side: 61
KAPITTEL 7 Kultur	side: 65
KAPITTEL 8 Reiseliv	side: 69
KAPITTEL 9 Romfartsindustri	side: 75
KAPITTEL 10 Dette er Nord-Norge – en beskrivelse	side: 77

Nordområdeutvalgets mandat

Nordområdene er regjeringens viktigste strategiske satsingsområde i utenrikspolitikken. Utenriksministeren etablerer Nordområdeutvalget for å få råd om hvordan det handlingsrom som følger av utviklingen i nordområdene, kan utnyttes for å ivareta norske interesser, og særlig med sikte på å bedre grunnlaget for verdiskaping i de nordlige landsdeler.

Nordområdeutvalget skal:

- Identifisere de nye mulighetene for Norge som følger av nordområdenes nye strategiske posisjon og vurdere hvorledes det kan brukes til å ivareta norske interesser. Det skal legges vekt på samarbeidsmulighetene i Barentsregionen, med nordiske partnere, EU og kyststatene rundt Polhavet.
- Foreslå tiltak som kan bidra til å styrke grunnlaget for norsk verdiskaping og de nordlige landsdeleres rolle i verdiskapingen gjennom grenseoverskridende kontakt og samarbeid.
- Være dialogpartner for Utenriksdepartementet med utgangspunkt i regjeringens Nordområdestrategi fra 2006, Ekspertutvalgets rapport fra 2008 og Nye byggesteiner i nord fra 2009, også i arbeidet med Utenriksdepartementets melding om nordområdepolitikken, som legges fram i løpet av stortingsperioden.

Regjeringens oppnevnte Nordområdeutvalget 30. april 2010 for en periode på 2 år. Det rapporterer til Utenriksdepartementet.

Forlengelse av Nordområdeutvalgets funksjonstid

Nordområdeutvalget ble opprettet i april 2010 med 18 medlemmer pluss et sekretariat lagt til Nordområdesenteret, Universitetet i Nordland.

Utvalgets virkeperiode skulle i utgangspunktet være to år fra april 2010 til april 2012. Våren 2012 ble utvalgets funksjonstid forlenget fram til sommeren 2013.

Nordområdeutvalget ved oppnevningen i april 2010. Fra venstre Trond Haukanes, Øivind Silåmo, Arne O. Holm (utvalgets sekretær), Kristine Offerdal, Kari Jæger, Hans Olav Karde, Ragnhild Dalheim Eriksen, Gunnar Album, statsekretær Erik Lahnsetin i Utenriksdepartementet, utenriksminister Jonas Gahr Støre, Pia Svenggaard. Marit Helene Pedersen (nestleder), Kjersti Markusson, Hill-Marta Solberg, Frode Mellemvik (utvalgets leder), Jørgen Bratting, Jarle Aarbakke og Odd Roger Enoksen. Arvid Jensen, Kjell-Olaf Larsen og Gunn Ovesen var ikke til stede da bildet ble tatt.

Nordområdeutvalget sammensetning

Hans Olav Karde, (leder), forretningsfører, Stiftelsen SpareBank 1 Nord-Norge
Marit Helene Pedersen (nestleder), regiondirektør, NHO Finnmark
Gunnar Album, fiskerirådgiver, Norges naturvernforbund, Nordland
Jørgen Bratting, prosjektleder, Kunnskapsparken Nord AS, Troms
Odd Roger Enoksen, direktør, Andøya rakettskytefelt
Ragnhild Dalheim Eriksen, rådgiver, Sametinget
Trond Haukanes, leder, investeringselskapet Sør-Varanger Invest
Arvid Jensen, styreleder, Petroarctic, Finnmark
Kari Jæger, doktorgradsstipendiat, Høgskolen i Finnmark
Kjell-Olaf Larsen, leder, AS Båtsfjordbruket
Rita Lekang, distriktssekretær, LO, Bodø
Kjersti Markusson, rektor, Liland skole, Evenes
Gunn Ovesen, administrerende direktør, Innovasjon Norge
Hill-Marta Solberg, fylkesmann, Nordland
Pia Svendsgaard, fylkesrådsleder, Troms
Jarle Aarbakke, rektor, Universitetet i Tromsø

Sekretariat: Nordområdesenteret ved spesialrådgiver Arne O. Holm

Endringer av sammensetningen i funksjonsperioden:

Frode Mellemvik, direktør ved Nordområdesenteret, ledet utvalget fra oppstart fram til 20. februar 2012. Hans Olav Karde, da direktør i Sparebank1, ledet deretter utvalget ut funksjonsperioden.

Rita Lekang erstattet Øivind Silåmo i april 2011.

Kristine Offerdal var medlem av utvalget fra oppstart fram til juni 2012.

Nordområdesenteret er et nasjonalt senter for næringsliv og politikk ved Handelshøgskolen, Universitetet i Nordland.

Lofoten. Foto: Harald Pettersen - Statoil

Innledning

Nordområdeutvalget avslutter sitt arbeid etter tre års virksomhet. I løpet av disse tre årene har innholdet i det som defineres som nordområdepolitikk gått fra å være en politisk beskrivelse til å bli et godt fundamentert byggverk.

Kanskje kommer dette klarest til uttrykk gjennom det faktum at folketallet i Nord-Norge øker i samtlige tre fylker, etter en samlet tilbakegang gjennom flere år. I dag bor det til sammen nesten 475 000 mennesker i nord, fordelt på 239 611 i Nordland, 160 418 i Troms og 74.534 i Finnmark.

Landsdelen har lav arbeidsledighet og et stramt arbeidsmarked. Det er en ny situasjon. Uten innvandring og pendling ville svært mange jobber stått ledig.

I denne rapporten vil Nordområdeutvalget gi en beskrivelse av landsdelens ressurser og de ulike næringene. Innledningsvis slår utvalget fast at den

utvikling vi nå ser i nord var vanskelig å få øye på for bare noen få år siden.

Utvalget har valgt å legge en optimistisk framskrivning av næringsutviklingen i nord til grunn for sitt arbeid, men peker samtidig på usikkerhetsfaktorer som kan endre dette perspektivet.

Endringene i nord skjer i høyt tempo, med klare grenseoverskridende fellestrekk. Den politiske oppmerksomheten knyttet til landene som defineres inn i nordområdene har økt kraftig, og vil fortsatt øke i takt med den politiske, næringsmessige og demografiske utvikling. I Norge har dette resultert i en rekke nye politiske initiativ og korrigeringer.

Framvesten av nye økonomier, ikke minst utviklingen i Kina, har ført til økt etterspørsel etter ressurser som finnes i nord, noe som utløser nye investeringer, men også nye politiske problemstillinger.

I dette skjæringspunktet, mellom politikk og næringsliv har Nordområdeutvalget manøvrert. Utvalgets mandat er uttrykk for et ønske om økt verdiskaping i nord, og tydelig på at en større andel av denne verdiskaping må komme ikke bare nasjonen Norge, men også landsdelen til gode. Derfor heter det i mandatet at *"Utenriksministeren etablerer Nordområdeutvalget for å få råd om hvordan det handlingsrom som følger av utviklingen i nordområdene kan utnyttes for å ivareta norske interesser, og særlig med sikte på å bedre grunnlaget for verdiskaping i de nordlige landsdeler"*.

Utfordringen er at verdiskapingen basert på landsdelens ressurser, særlig innenfor fiskerier og olje/gass, i all hovedsak skjer utenfor landsdelen.

Utvalgets arbeidsmetode, i tråd med mandatet, har vært dialog. Derfor har det heller ikke vært utstyrt med utredningskapasitet. Utvalget har i stedet gått i direkte dialog med landsdelens næringsliv, kunnskapsinstitusjoner, kulturinstitusjoner, urfolksinstitusjoner og politiske miljø. Disse samtalene er brakt videre i form av dialog med regjeringen.

Utvalgets eventuelle gjennomslag hos sentrale myndigheter er både et spørsmål om det har løftet de riktige problemstillinger, og i neste omgang, om regjeringen har vært villig til å lytte til rådene.

Nordområdeutvalget har løst utfordringene på ulike måter.

Utvalgets møter har vært organisert rundt ulike te-

Utfordringen er at verdiskapingen basert på landsdelens ressurser, særlig innenfor fiskerier og olje/gass, i all hovedsak skjer utenfor landsdelen.

maer der det har vært invitert aktører med relevant kunnskap og erfaring til diskusjon med utvalget og andre aktører innenfor samme interessemessige områder. Slike organiserte, relevante, dialogmøter har gitt utvalget ny og erfart kunnskap om aktivitet og utvikling i nord.

I tillegg har utvalgets medlemmer gjennomført en rekke separate møter og diskusjoner med et bredt utvalg av regionale og nasjonale aktører.

Både utvalget samlet, og enkeltmedlemmer, har deltatt eller holdt innledninger og foredrag på alle sentrale konferanser og arenaer hvor nordområdespørsmål har vært diskutert de siste tre årene.

Resultatet av disse dialogmøtene og andre møter er senere oppsummert i diskusjoner med aktuelle departement, både på politisk og administrativt nivå. De fleste møter har, slik mandatet legger opp til, vært med Utenriksdepartementet, som har det koordinerende ansvar for nordområdepolitikken. Utvalget har samtidig hatt en god og til dels hyppig dialog med andre departement med ansvar for utviklingen i nord. Dette har dels skjedd på politisk nivå, dels på embetsmannsnivå.

For det andre bestemte utvalget seg tidlig for å spisse sitt arbeid inn mot sentrale politiske avgjørelser i regjeringen. Utvalget leverte derfor en meget grundig gjennomgang av situasjonen og utfordringene i nord i forkant av regjeringens stortingsmelding om nordområdene, stortingsmelding 7 (2011–2012) Nordområdene: Visjon og virkemidler. Dette dokumentet kan i sin helhet leses på www.nordomradeutvalget.no/

Utvalget har også levert argumenter og synspunkter, slik det også framgår av det nevnte dokumentet, på andre politiske utspill fra regjeringen. Særlig gjelder dette i forhold til Nærings- og handelsdepartementets "Strategi for mineralnæringen", Fiskeri- og kystdepartementets stortingsmelding 22 (2012-2013) "Verdens fremste sjømatnasjon", og Stortingsmelding 26 (2012-2013), Nasjonal transportplan 2014-2023.

Sammen med Nordområdemeldingen er dette sentrale meldinger og dokumenter som i sterk grad berører utviklingen i nord. Nordområdeutvalget har gitt sine innspill til disse samtidig som det, i tråd med næringslivets ønsker, har understreket sin utålmodighet i forhold til ferdigstillingen av disse strategiske viktige dokumentene.

For di Svalbard i næringsammenheng nærmest var utelatt i Nordområdemeldingen, har utvalget også her presset på for å inkludere øygruppen i den strategiske og næringsmessige utviklingen og planleggingen som preger nordområdepolitikken.

I tillegg til at de nevnte dialogmøter med aktørene i nord har gitt utvalget verdifulle innspill, vil utvalget også peke på at dets brede sammensetning og kompetanse i seg selv har vært avgjørende for de innspill utvalget har gitt.

Utvalget har også hatt en annen og viktig funksjon i forhold til de institusjoner og interesser utvalgets medlemmer er rekruttert fra. Nordområdeutvalget er sammensatt av medlemmer med bakgrunn i ledende utdannings- og forskningsinstitusjoner, Innovasjon Norge, LO og NHO, Naturvernforbundet, ulike næringsinteresser, romfartsindustrien, urfolksinteresser og politiske partier. Dette er miljø som i seg selv har stor påvirkningskraft overfor internasjonalt næringsliv og internasjonale organisasjoner, regjering, fylkeskommuner og kommuner. Med bakgrunn i utvalgets arbeid har medlemmene, i sterkere grad enn om de hadde stått alene, kunnet manøvrere målrettet i det store næringsmessige og politiske landskapet som er samlet under nordområdeparaplyen.

Utvalget selv har konkludert med at dialogen har virket. I forbindelse med arbeidet rettet mot stortingsmeldingen om nordområdene, slo utvalget fast at den rikspolitiske kunnskap om forholdene i nord var begrenset og avhengig av fortsatt dialog med mange partnere, deriblant Nordområdeutvalget. Like klart kunne utvalget se dette gjennom politiske konflikter som oppstod i møtet mellom tradisjonelle og nye næringer, slik utvalget også så, og fortsatt ser,

det gjennom storsamfunnets møte med samiske interesser.

Også næringer som ekspanderte nordover manglet i begynnelsen en forståelse for den spesielle befolknings sammensetning og næringsstruktur som preger Nord-Norge. I utgangspunktet var heller ikke viljen til å skape ringvirkninger rundt petronæringene påtakelig.

Utvalgets brede sammensetning og kompetanse har i seg selv vært avgjørende for de innspill utvalget har gitt.

Situasjonen i dag er annerledes og utvalget ser en betydelig vilje til dialog med landsdelens politiske institusjoner og næringsliv. Både Nordområdemeldingen, Petroleumsmeldingen, Forskningsmeldingen, regjeringens mineralstrategi, Sjømatmeldingen og Nasjonal Transportplan viser dette. At næringslivet i løpet av disse årene i stigende grad har skaffet seg industrielle og institusjonelle samarbeidspartnere i nord er med på å understreke en vilje til dialog og samarbeid. Eierskapet til de konsern som opererer i nord befinner seg fortsatt for en stor del utenfor landsdelen, med de konsekvenser det har for kapitaltilgang og kompetanseoppbygging i nord.

Nordområdeutvalget viktigste oppgave har altså vært å fylle rollen som en bredt sammensatt dialogpartner med ståsted i nord.

Når Nordområdeutvalget, i tillegg til dialogarbeidet, velger å legge fram en sluttrapport, er det også for å vise at utvalget på langt nær har fått gjennomslag for alle innspill, at nordområdepolitikken vil utvikle seg raskt i mange år framover, og at nordnorske miljø fortsatt må spille en sentral rolle i den videre politikkutforming.

Utvalgets forslag har en tidshorison som strekker seg langt utover dets funksjonsperiode.

Dette handler ikke om distriktspolitikk, men om en politikk med klare nasjonale og internasjonale implikasjoner og forpliktelser.

For regjeringen har det forhåpentlig vært av betydning å ha en dialogpartner med ståsted i nord underveis i utmeislingen av nordområdepolitikken.

Det har ikke vært noe uttrykt mål å samle utvalget om ethvert standpunkt, men det konstateres likevel at utvalgets råd nesten uten unntak har vært gitt med bred tilslutning fra et samlet utvalg. Det betyr ikke at alle utvalgsmedlemmer er enig i alle formuleringer, men det viser en grunnleggende enighet om prosesser og utviklingstrekk i den nåværende fasen av nordområdesatsingen.

Innledningsvis vil utvalget understreke at det på ingen måte har satt seg fore å peke på utviklingstrender og problemstillinger knyttet til alle forhold i nord. Innenfor rammen av grenseoverskridende næringsutvikling og verdiskaping, i tråd med utvalgets mandat, mener utvalget likevel at det favner vidt.

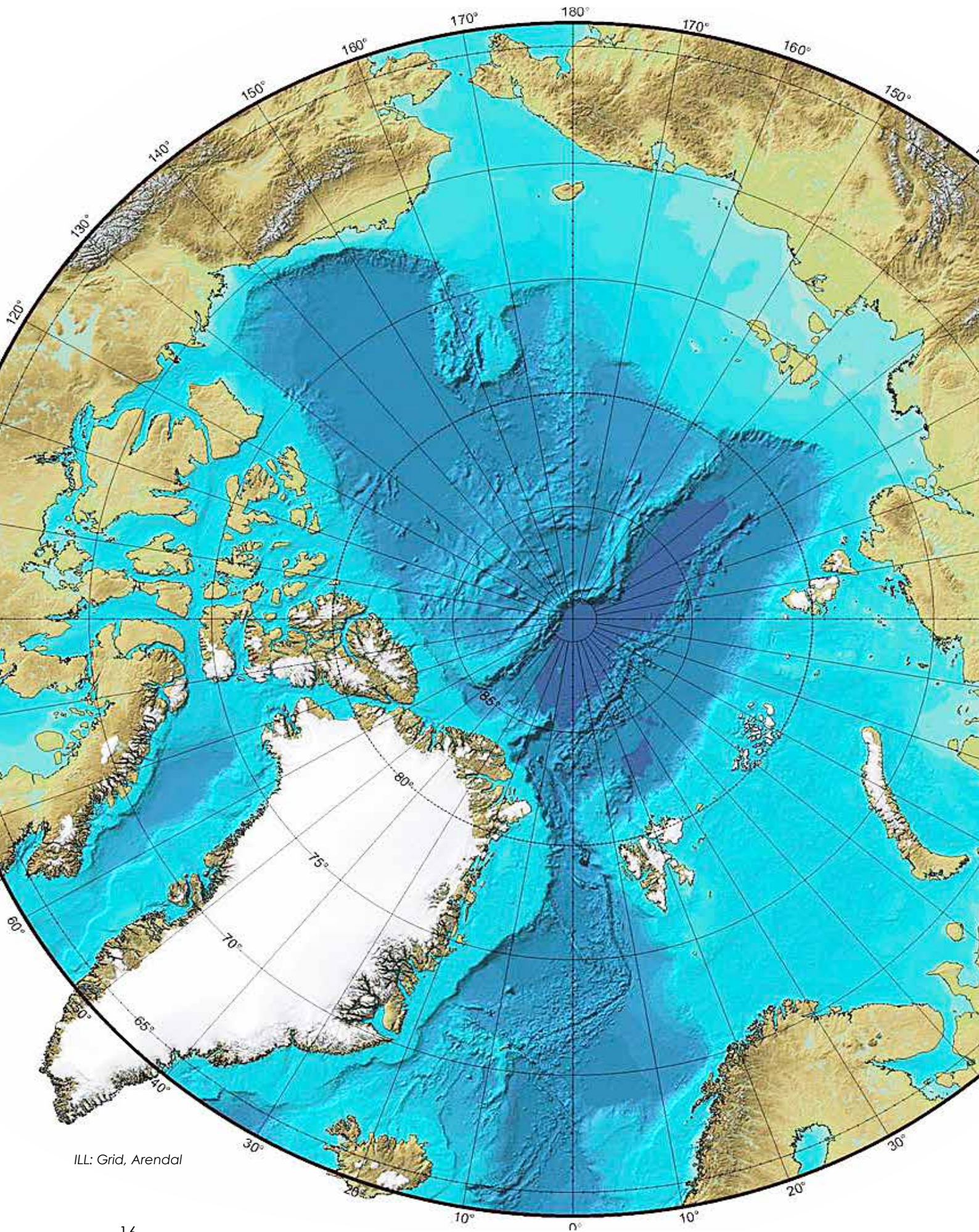
Bare i spørsmålet om olje- og gassproduksjon utenfor Lofoten og Vesterålen, og om åpning av Barentshavet sørøst, er utvalget splittet, en splittelse som gjenspeiler den nordnorske befolkning.

Om konsensus ikke har vært et nødvendig mål, har utvalget likevel, gjennom sine grundige diskusjoner, forsøkt å finne fram til felles standpunkt på tvers av næringer, geografi og politisk ståsted.

Nordområdepolitikkenes første fase handlet for en stor del om en nødvendig prosess for å spre kunnskap og gi politikken et reelt innhold, om å bevisstgjøre utvalgets medlemmer og våre dialogpartnere om at dette ikke handlet om distriktspolitikk, men om en politikk med klare nasjonale og internasjonale implikasjoner og forpliktelser.

Etter at regjeringen la fram stortingsmeldingen om nordområdene har utvalgets arbeidsform skiftet noe karakter. I tillegg til å peke på løsninger og utfordringer som skaper næringsmessige ringvirkninger i nord, har utvalget sett det som sin oppgave å følge opp de mange initiativ som allerede er tatt, og forsøkt å forankre disse i faktisk politikkutvikling.

ILL: Grid, Arendal

KAPITTEL 1:

Generelle utfordringer

I en bred gjennomgang av verdiskapingspotensialet i nordnorsk næringsliv finnes det mange fellestrekk og felles utfordringer, uavhengig av næring. I de følgende kapitler vil vi tematiske gjennomgå noen av disse mer spesifikke problemstillingene. Innledningsvis ser vi på noen avgjørende parametre for at verdiskapingen skal øke også i nord basert på landsdelens ressurser.

1. Arbeidsmarked og demografi

Befolkningsutviklingen snur og antall arbeidsplasser øker i de tre nordligste fylkene.

Næringsutviklingen i nord skjer ikke ut fra et ønske om å skape arbeidsplasser, selv om det kan være et mål i seg selv, men fordi landsdelen sitter på ressurser som etterspørres globalt. I dag er vår fremste utfordring nettopp mangelen på kompetente mennesker som kan løse de mange oppgaver som preger en landsdel i sterk vekst.

Innvandring er for en stor del forklaringen på vekst i folketallet.

Arbeidsledigheten i Nord-Norge er i perioder lavere enn i resten av landet. Størrelsen på offentlig sektor

gjør arbeidsmarkedet mindre konjunkturutsatt enn resten av landet. Samtidig er landsdelens eksportrettede næringsliv følsomt for konjunktursvingninger i Europa og resten av verden, og merker den internasjonale finanskrisen.

Når nøkkelindustri, som for eksempel REC, legges ned, får det betydning for arbeidsmarkedssituasjonen, i alle fall på kort sikt. Det krever omstilling som på sikt kan gi næringslivet nye muligheter.

Samtidig er dette en type utfordringer nordnorsk næringsliv er vant til å leve med, for eksempel med stadige omstillinger og endringer innenfor fiskerierne og fiskeriindustrien.

I dag løses en stor del av arbeidskraftbehovet gjennom pendling. Om lag 10 000 arbeidstakere pendler inn til Nord-Norge. Av disse kommer omtrent halvparten fra kommuner i Sør-Norge, mens resten er pendlere med bostedsadresse utenfor landet.

På den annen side har nesten like mange mennesker med bostedsadresse i Nord-Norge sitt arbeidsted utenfor landsdelen.

Denne demografiske situasjonen må både forstås og møtes på en aktiv måte for å sikre Nord-Norge, og dermed nasjonen, nødvendig arbeidskraft for å følge opp det verdiuttak som planlegges i de neste generasjonene.

Når tilflyttingen av relevant arbeidskraft ikke er tilstrekkelig til å dekke dagens behov, henger det sammen med manglende evne og vilje til å skape ny, attrak-

tiv virksomhet i nord. De store nasjonale og internasjonale selskapene som opererer i nord driver sin forretningsvirksomhet fra andre deler av landet eller utenfor landets grenser, og forsterker dermed etterspørselen etter kompetanse fra, blant annet, Nord-Norge. Gjennom en reell tilstedeværelse i landsdelen vil det kunne bygges robuste kompetansemiljø og attraktive arbeidsplasser som igjen vil bidra til en helt avgjørende vekst i befolkningen.

På sikt må det også være et mål å redusere pendlingen. Nord-Norge har selv behov for den arbeidskraft som pendler ut av landsdelen. Pendlerne inn til landsdelen bidrar verken til robuste familiesamfunn eller skatteinngang, selv om de utvilsomt bidrar til en nasjonal verdiskaping som ellers ikke ville vært mulig.

Problemet forsterkes ytterligere ved at den kommunale selskapskatten ble vedtatt avskaffet i 2008.

Kombinasjonen av arbeidstakere som skatter til andre kommuner og næringsvirksomhet som, på grunn av sitt eierskap, ikke gir kommunale inntekter, gir nordnorske kommuner betydelige voksesmerter. De kommunale utgifter øker som en følge av nyetableringene, og ikke minst øker behovet for kompetent arbeidskraft i offentlige institusjoner for å møte utfordringen fra nasjonale og internasjonale bedrifter som vil etablere seg i nord.

En annen alvorlig utfordring for landsdelen er at offentlig sektor vil tape i kampen om kompetent arbeidskraft samtidig som sektoren fortsatt vil vokse på grunn av økt folketall og en stadig eldre befolkning.

Nordområdeutvalget vil oppfordre regjeringen til å revurdere avgjørelsen om å avskaffe den lokale selskapskatten. Samtidig vil vi oppfordre både arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene til å foreta en gjennomgang av dagens arbeidsordninger som oppmuntrer til pendling framfor fast bosetning.

Evnen til å tiltrekke seg kompetent arbeidskraft handler også om kommunal og fylkeskommunal vilje til å

Mer enn noen annen landsdel har Nord-Norge forutsetninger for å lykkes med en slik permanent innvandring.

satse på gode lokalsamfunn og bysentra hvor det tilbys boliger, barnehager, helsetilbud og kultur.

Ikke minst handler det om å legge til rette, og planlegge, for gode kultur- og utdanningstilbud på alle nivå. Bare slik skaper vi lokalsamfunn som virker tiltrekkende på familier, og kanskje spesielt på kvinnelige arbeidstakere. Nordnorske kvinner har høy utdanning, men velger i høy grad å bruke denne kompetansen utenfor landsdelen.

Disse perspektivene bør veie tungt i den framtidige planlegging av nordnorske lokalsamfunn med åpne vekstmuligheter og ambisjoner.

Innenfor servicesektoren og helsevesenet er det stor pendling til Nord-Norge fra Sverige. I framtida kommer pendling fra Sverige og Finland i stigende grad også til å omfatte mer teknologisk rettede yrker. Det må være et mål å legge til rette for at også denne form for arbeidspendling ender opp i permanent flytting til landsdelen.

Generelt har Nord-Norge et økende behov for innvandring, og mer enn noen annen landsdel har Nord-Norge forutsetninger for å lykkes med en slik permanent innvandring.

Landsdelen er i utgangspunktet internasjonalt orientert, med solidaritet og likeverd som en viktig bærebjelke for samfunnsutviklingen. De integreringsproblemer som kjennetegner den nasjonale debatten om innvandring har liten eller ingen gyldighet for Nord-Norge. Erfaringene med innvandring viser at menneskene integreres fort i lokalsamfunnet fordi de representerer et tilskudd og ikke et problem.

Ikke minst gjelder dette arbeidsinnvandring fra Russland, og utvalget har underveis i sitt arbeid lagt press på regjeringen for å åpne grensene mot øst.

En slik forståelse og tankegang er det imidlertid vanskelig å nå fram med nasjonalt, fordi referanserammene, her som så ofte ellers, er erfaringer fra deler av landet som i den offentlige diskusjonen har en tendens til å oppfatte innvandring som et problem snarere enn en løsning.

Som en forlengelse av økt aktivitet og økt behov for arbeidskraft, utløses et boligunderskudd. Den statistisk forventede vekst i nord er langt høyere enn tilsvarende forventet vekst i boligmarkedet. Behovet for flere boliger oppstår både på grunn av økt arbeidsinnvandring og fordi stadig flere flytter fra distriktene inn til landsdelens vekstsentra.

2. Lønnsdrivende næringer

Et arbeidsmarked preget av mangel på arbeidskraft er sårbart for endringer i sysselsettingsstrukturen. I dag opplever Nord-Norge større vekst i sysselsettingen enn i befolkningsveksten.

Framveksten av særlig oljeindustrien i nord vil på sikt kunne få betydning for blant annet offentlig sektors evne til å rekruttere kompetent arbeidskraft. Også mer tradisjonelle næringer og nødvendige gründerbedrifter vil oppleve økt konkurranse om både arbeidskraft og kompetanse.

Dette forsterker behovet for smidig arbeidsinnvandring, produksjon av nye kompetansearbeidsplasser og kontinuerlig satsing på utdanning. Det er et offentlig ansvar å sikre våre barn reell rett til videregående utdanning. Landsdelenes to universitet og høyskoler må kontinuerlig styrkes i takt med utviklingen i nord. Det er et uttrykt mål å øke den nasjonale og internasjonale rekrutteringen til våre kunnskapsinstitusjoner, noe som på sikt både vil bidra til en ønsket internasjonalisering av arbeidsmarkedet og nødvendig kunnskapsoppgradering av arbeidsstyrken.

3. Interessekonflikter

Den internasjonale situasjonen i nordområdene preges av stor stabilitet og vilje til samarbeid. Ekspertene på sikkerhetspolitikk peker på uenighet om sokkelen rundt Svalbard som det eneste virkelig brennbare i nord. Dette alene klarer likevel ikke å forstyrre bildet av internasjonal fredelig sameksistens i nordområdene.

Det betyr likevel ikke at området er konfliktfritt.

Konfliktene finnes langs andre akser og er først og fremst av nasjonal karakter. De tradisjonelle næringene i nord er i stor grad basert på retten til utnyttelse av allmeningsressurser. Fiskeriene, reindrift og utmarksressurser i landbruket er eksempler på dette. Også turistnæringen lever av naturen som en ikke-privat ressurs. Dette betyr ikke at slike næringer er uten

rettigheter til sitt ressursgrunnlag, men at disse rettighetene ikke er knyttet til en bestemt lokalitet eller privat eiendomsrett. I tillegg er mange av disse næringene preget av at inntektsgrunnlaget er basert på en kombinasjon av næringer – både gjennom sesonger

og livsløp. Dette har gitt et næringsliv basert på rett, og tilgang, til ressurser og fleksibel arbeidskraft.

Industrialiseringen vi nå opplever i nord endrer dette i rask tempo. Nye næringer som petroleum og gruvedrift er basert på private og klart definerte rettigheter til ressursene, stort kapitalbehov og høyt utdannet, spesialisert arbeidskraft.

I dette ligger det interessekonflikter og potensial for konflikt både mellom næringer, mellom regioner og mellom selskap og enkeltpersoner/lokalsam-

Dette har gitt et næringsliv basert på rett, og tilgang, til ressurser og fleksibel arbeidskraft.

Foto: Arran

funn. Et tilleggsmoment er den klare kjønnsdelingen knyttet til disse prosessene i nord. De tradisjonelle næringene, som fiske og reindrift, er i stor grad mannsdominert. Mens frafallet fra videregående opplæring i nord er svært stort blant unge menn, er nordnorske kvinner høyere utdannet enn landsgjennomsnittet.

Endringene i det nordnorske samfunnet og næringslivet skjer svært raskt. For utvalget er det viktig å påpeke at de personlige, samfunnsmessige og næringsmessige konsekvensene av å la disse problemene forbli uløste er store.

Motsetningene må møtes med en overordnet politisk innsats. Nord-Norge består av 87 kommuner, og like mange planenheter. Det krever en helt spesiell innsats for å få til en helhetlig industriell og næringsmessig verdiskaping.

4. Urfolk

Nordområdeutvalget har i sitt arbeid spesielt vektlagt hensynet til urfolks interesser, rettigheter og muligheter i nordområdene. I denne sammenheng har vi sett til Sametingets virksomhet med hensyn til

nordområdene og den politikk regjering og storting fremmer med hensyn til urfolksperspektivet i nord. Spesielt har vi merket oss at Stortingets utenriks- og forsvarskomite har uttalt enstemmig blant annet følgende til Regjeringens melding til Stortinget nr.7 (2011-2012) Nordområdene:

«Komiteen har merket seg at urfolk er integrert i meldingen på en rekke områder, og slutter seg til regjeringens mål om å legge til rette for at urfolk skal ha gode vilkår for å delta i prosesser og medvirke til planlegging, beslutninger, forvaltning, overvåking og forskning for å kunne nyttiggjøre seg de muligheter den framtidige utvikling i nord kan gi. Sett i et sirkumpolart perspektiv har alle de åtte arktiske statene og EU omtalt urfolk i sine arktiske (nordområde-) strategier om enn i varierende grad. Urfolkenes evne og muligheter til å kunne møte de utfordringer framtidige klimaendringer, økt industrialisering og transport og geopolitiske endringer vil medføre i Arktis, vil for en stor grad avhenge av den beskyttelse og det handlingsrom for tilpasninger og utvikling de respektive stater gir sine urfolk. Det omfatter også oppbygging og utvikling av urfolkenes kapasitet og kompetanse til å møte slike utfordringer.»¹

Også derfor har utvalget funnet det naturlig å inkludere ulike institusjoner og enkeltpersoner fra det samiske miljø i dialogarbeidet. Utvalget vil spesielt framheve den ressurs disse representerer i det internasjonale nordområdearbeid, også i form av nettverk med solid forankring i både Norge, Sverige, Finland og Russland. Slike nettverk kan bidra til et forsterket grenseoverskridende samarbeid og bør i høy grad integreres i arenaer hvor slikt samarbeid utvikles.

For å ta del i den norske nordområdestrategien gikk noen samiske institusjoner allerede 29.juni 2006 sammen om å etablere et felles samisk nordområdenettverk², SamiNorth, Samiske institusjoners nordområdenettverk. I løpet av 2006 formulerte nettverket

synspunkter på en del prinsipielle forhold vedrørende nordområdeutviklingen. Når det gjelder den industrielle utviklingen i nord heter det blant annet at det gjelder: *«å legge til rette for en nordområdeutvikling der urfolkene selv på en proaktiv måte, etter egne ønsker og behov kan møte og nyttiggjøre seg de muligheter framtidig industriell utnyttelse av naturressurser kan gi, samtidig som urfolkernes tradisjonelle næringer, kulturer, språk og samfunn sikres og utvikles på en bærekraftig måte. Dette for å sikre at urfolkssamfunnene er levedyktige også når ikke fornybare ressurser tar slutt. Derfor gjelder det også å utvikle kunnskap, kompetanse og kapasitet i befolkningen til å møte slike utfordringer.»*³

Nordområdeutvalget slutter seg til dette synspunkt-

---

1. Jf. Innst. 236 S (2011-2012) Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteen. Meld. St.7 (2011-2012) Nordområdene, Urfolk s.20. <http://www.stortinget.no/Global/pdf/Innstillinger/Stortinget/2011-2012/inns-201112-236.pdf>

2. Jf. Etableringen av Samiske institusjoners nordområdenettverk. Rapport for arbeidet 29.juni 2006-30.juni 2008, punkt 2.1 Forberedelser s.7. <http://arran.custompublish.com/rapport-for-etableringen-av-samiske-institusjoners-nordomraadenettverk.4542067-79912.html>

et og vil legge til at de konflikter som i dag utspilles mellom for eksempel gruveindustrien og samiske næringer må søkes løst gjennom et utstrakt samarbeid og dialog langs de samme linjer. Allerede i dag utøver mange samer sine tradisjonelle næringer i kombinasjon med inntekt fra industriell virksomhet, eller med sistnevnte som eneyrke. Det er altså ikke den industrielle utviklingen i nord som i seg selv truer samisk kultur og rettigheter. Det vil heller ikke være en bærekraftig strategi å trekke et slikt skille mellom samiske interesser og industriell utvikling.

En forutsetning for en slik bærekraftig utvikling, som både ivaretar særskilte samiske interesser og samtidig integrerer nye næringer i samiske områder, er at det utvikles kunnskap, kompetanse og kapasitet i den samiske befolkning til å møte slike utfordringer, samtidig som det utvikles økte kunnskaper om urfolksforhold i nordområdene både hos stater og industriaktører.

Økte kunnskaper om urfolksforhold er et gode i seg selv og vil bidra til å dempe konflikter over etniske grenser, føre til økt samarbeid mellom ulike folkegrupper, og bidra til at urfolk sterkere kan ta del i samfunnsutviklingen og bære en større del av landenes nasjonale ansvar i nord, sammen med den øvrige befolkning.

Det vil også være en styrke for Norges profil på den internasjonale arena, og vil kunne øke norsk selskapers konkurransekraft internasjonalt. Spesielt vil dette gjelde etiske standarder vedrørende urfolk når disse utvikles og inkorporeres som en integrert del av selskapenes sosiale samfunnsmessige forpliktelser.

5. Beredskap

Den kommersielle aktiviteten øker raskt i nordområdene, og raskere enn det de ulike beredskapstjenestene klarer å fange opp. Dette er en uholdbar

Økte kunnskaper om urfolksforhold er et gode i seg selv og vil bidra til å dempe konflikter over etniske grenser.

Til havs er det først og fremst olje- og gassindustrien som utfordrer dagens beredskapsnivå. Aktiviteten er utvidet til områder som ikke er omfattet av en ordinær og tilstrekkelig beredskapstjeneste. I tillegg øker skipstrafikken både i volum og i utbredelse. Det siste vises best gjennom økt skipstrafikk over Polhavet, et område uten tilstrekkelig beredskap. Fiskeriene ekspanderer nordover, samtidig som fangstene tas med stadig mer langtgående skip. Turisttrafikken i Arktis har økt betydelig de siste årene. Det samme har forskningsaktiviteten med skip gjort.

De beredskapmessige behov kan enkelt inndeles i følgende innsatsområder:

1. Mennesker - søk og redning (SAR)
2. Oljeforurensning
3. Brann
4. Redning av skip
5. Terror
6. Atomavfall

situasjon, og krever aktiv nasjonal og regional politisk innsats.

På land er det særlig fortsatt forventet vekst i mineralindustrien som utløser økt beredskapsbehov, særlig knyttet til ulykker og forurensning. Økt ferdsel i naturen har også avslørt klare svakheter i beredskapen. Ikke minst gjelder det de siste års mange rasulykker med dødelig utgang.

---

3. Jf. rapporten i fotnote 3 punkt 2.3.2 Prinsipielle forhold s.10.

Foto: Finn Rindahl

Den beskrevne aktiviteten foregår til dels i svært sårbare og klimatisk utfordrende områder, i aksene mellom Norge, Svalbard, Grønland og Russland. Særlig i vinterhalvåret settes redningstjenesten på svært krevende og tildels farlige oppgaver. Dagens redningstjeneste er for en stor del bygd opp for å håndtere ulykker som skjer i kystnære områder.

Skipsoperasjonene foregår til dels i åpent hav uten nødvendig beredskap. Dette gjelder særlig i områder med is store deler av året.

Mens denne type trafikk krever redningsoperasjoner hvor ikke minst forurensningsfaren er overhengende, krever økt aktivitet innenfor fiskerier nord for 80 grader og turisme i de samme områdene en helt annen redningsinnsats. Her snakker vi om søk og redning (SAR) av dimensjoner langt utover dagens redningskapasitet.

Turisttrafikken i fjerntliggende områder har økt betydelig. Alene turisttrafikken rundt Svalbard representerer frakt av mer enn 22 000 mennesker fordelt på mer enn 50 skip. Tilsvarende økning i passasjer-

trafikken ser vi også i områdene rundt Grønland og Arkhangelsk.

De samme skipene representerer også en betydelig forurensningsfare, og de fleste av skipene seiler fortsatt med tungolje som drivstoff.

I tillegg til å ha for dårlig kapasitet, står dagens redningstjeneste overfor store organisatoriske utfordringer som ikke kan løses uten en betydelig myndighetsinnsats.

Nordområdeutvalget oppfatter det som positivt at det nå tas grep for å samle og koordinere redningstjenesten på en måte som kan håndtere den økte industrielle og menneskelige aktiviteten i nord. Utvalget vil likevel understreke at innsatsen må økes betydelig for å komme opp på et akseptabelt nivå.

Det er under ingen omstendigheter tålbart at det stilles svakere krav til sikkerheten i nord enn i områder utenfor norskekysten lenger sør.

Polar Pioneer. Foto: Harald Pettersen - Statoil

Landsdelenes spesielle klimatiske og naturmessige utgangspunkt tilsier snarere at det stilles strengere krav til beredskap i nord når det gjelder responstid, overvåking og tilstedeværelse av operativt personell med teknisk og arktisk kompetanse. Ikke minst krever avstanden til land at nødvendig kompetanse utvikles, samtidig som førstelinjebereidskapen ombord i fartøy og på installasjoner utvikles for å håndtere de spesielle klimatiske og metrologiske utfordringer som finnes i arktiske området.

6. Sviktende plan- og beslutningssystemer

Nord-Norge består i all hovedsak av mindre samfunn og byer, hvor ingen av byene i nord kan betegnes som store. Samtidig står man foran en meget omfattende og hurtig vekst i flere nordnorske samfunn og områder.

De norske plan- og beslutningssystemene fungerer ikke, eller fungerer dårlig, i situasjoner med hurtig og sterk vekst. Samordning mellom offentlige etater og sektorer fungerer ikke på en tilfredsstillende måte og arbeidsprosessene går altfor langsomt. Dette gjelder både vertikalt (fra kommune til statlig nivå) og horisontalt (mellom ulike etater/sektorer).

Det viser seg også ofte at prognoser og grunnlag for beslutninger om utbygging av framtidig infrastruktur i for stor utstrekning er basert på framskriving og at "dramatiske" endringer ikke i tilstrekkelig grad fanges opp av de metoder som brukes.

Verken ressursbruk, organisering, planlegging eller beslutningssystemer er innrettet mot store og hurtige endringer.

Den forventede utviklingen i Nord-Norge krever proaktive myndigheter og plansystemer, ressursbruk og organisering som er utformet for ekstraordinære utfordringer og muligheter.

For en del steder i landsdelen kreves en offentlig organisering som gjør det mulig å kunne utbygge infrastruktur i tilstrekkelig raskt tempo og omfang. Det har tidligere, med stort hell, vært gjort andre steder i landet.

7. Eierskap, kapital og såkornfond

Investeringer i næringsutvikling krever kapital, og det bør fortrinnsvis være kompetent kapital.

I Norge kan offshore og eiendomsrettet næringsliv uten store vansker skaffe til veie nødvendig kapital, mens tradisjonell industri, teknologibedrifter og ikke minst innovative bedrifter i tidlig fase sliter med å hente inn kapital til nye prosjekter.

Det er under ingen omstendigheter tålbart at det stilles svakere krav til sikkerheten i nord enn i områder utenfor norskekysten lenger sør.

Det personlige eierskapet er langt mere fremtredende i Nord-Norge enn i resten av landet, samtidig som det utenlandske eierskapet i nordnorsk næringsliv spiller en liten rolle sammenlignet med resten av landet. Årsaken til dette er i stor grad landsdelens næringslivssammensetning. Den lave andelen utenlandsk eierskap kan være en svakhet i den utvikling landsdelen nå står foran, fordi det be-

grenser kunnskap og nettverk knyttet til internasjonalisering. Vekstnæringer er kapitalintensive og krever ofte kompetent kapital. Den videre utvikling i landsdelen vil kreve en kombinasjon av godt kapitaliserte banker som vil finansiere landsdelens utvikling, sterkere nasjonal og utenlandsk medvirkning og statlig deltakelse.

De få nordnorske investorer har i hovedsak tjent sine midler på fiskeri, oppdrett, handel og eiendom, og investerer derfor det meste av tilgjengelig kapital i disse bransjene. Informasjonsbarrierer og manglende forståelse for avansert teknologi utenfor egne kjerneområder gjør at investeringer i høyteknologiske vekstbedrifter blir oppfattet som ekstra risikofylt av landsdelens investorer. For å motvirke slike markedsimperfeksjoner er det viktig at et av de nye lands-

dekkende fondene etableres med forvaltning og forankring i Nord-Norge.

Utviklingen i olje- og gasssektoren i landsdelen vil fremover være en stor drivkraft for å utvikle flere høyteknologiske bedrifter, spesielt innenfor leverandørindustrien. Også andre vekstbransjer som bioteknologi,

Det er viktig at et av de nye landsdekkende fondene etableres med forvaltning og forankring i Nord-Norge.

spesielt med marin tilknytning, satellitt-teknologi og noen andre områder der landsdelen har spesielle fortrinn med store naturressurser, bør være potensielle investeringsområder.

Skal man fjerne flaskehalsen for å etablere nye teknologi- og forskningsbaserte be-

drifter kreves større satsing på forskning innenfor naturvitenskap og teknologi, tidligfasefinansiering og spesielt tilgang på høyrisiko egenkapital. Nærhet til såkornkapital er viktig i den første inkubasjonsperioden for nye bedrifter. Nord-Norge har en utfordring, men også muligheter, når det gjelder å skape nye kompetansetunge vekstbedrifter med internasjonalt markedspotensial, med utgangspunkt i landsdelens FoU-miljøer. Lykkes man med slike bedrifter vil disse kunne bli våre fremtidige næringslokomotiv som kan tilby attraktive arbeidsplasser for en stadig voksende andel av høyt utdannede kandidater fra høyskoler og universitet.

Et nytt såkornfond forvaltet i landsdelen vil være et viktig verktøy for å trekke høyrisiko egenkapital til regionen, som er særdeles viktig i den fasen landsdelen er i nå.

8. Usikkerhetsfaktorer

Utviklingen i nord avgjøres av skiftende internasjonale konjunkturer. I noen grad påvirkes dette av nasjonale politiske føringer og næringsmessige initiativ, men nasjonale planer kan i beste fall underbygge eller tilpasses den internasjonale utvikling. Bare en liten del av de ressurser som befinner seg i nord skal brukes nasjonalt.

Dette skaper usikkerhet. Nordområdeutvalget har i sine analyser og anbefalinger lagt til grunn en sterk vekst i nord. Utvalget vil likevel peke på noen faktorer som kan endre dette bildet.

I dag befinner Europa seg i en dyp krise. Dette har både menneskelige og økonomiske konsekvenser for utviklingen i nord.

De menneskelige aspektene berører en nordnorsk landsdel preget av en særegen solidaritetstenking. Mens vi opprettholder en høy aktivitet på tross av internasjonal krise, er arbeidsledigheten i den tidligere stormakten Spania alene større enn det samlede folketal i Norge.

I et nærmest samlet Europa er det særlig ungdommen som rammes. Fortsetter utviklingen som nå vil minst en generasjon europeisk ungdom med stor sannsynlighet aldri komme i arbeid. Dette skjer samtidig som vår egen landsdel skriker etter arbeidskraft, og paradoksalt nok også samtidig som den videregående skolen har åpenbare mangler som fører til at et urovekkende høyt antall ungdom i nord ikke fullfører videregående utdanning.

Den økonomiske situasjonen i Europa er en trussel mot norsk økonomi og norsk handlefrihet. Samtidig ligger noe av svaret på mangel på arbeidskraft i nord nettopp i disse landene. Det forutsetter igjen at vi møter situasjonen med ydmykhet og evne til inkludering.

Universitetet i Tromsø (Foto: UiT)

Endringer i det amerikanske energisystem vil også kunne påvirke det internasjonale energimarked i betydelig grad. Ikke minst gjelder dette leveranser til, og produksjon i, den nordlige delen av verden. Utviklingen av skifergassteknologi kan på sikt gjøre USA selvforsynt med energi, og uavhengig av situasjonen i Midt-Østen. Et selvforsynt USA vil ha betydning for markedsprisen på norsk olje og gass, og dermed avgjørende innflytelse på utbyggingstakt i de mest krevende områder i nord.

Klimaendringene skaper både miljømessig, økonomisk og politisk uforutsigbarhet for nordområdene. Det er i nord endringene skjer raskest; temperaturstigningen ventes å være dobbelt så stor i Arktis som i verden for øvrig. Dette vil påvirke fiskeriene og andre sentrale, naturressursbaserte næringer. Klimaendring-

ene vil også kunne påvirke vind og strømforhold, med konsekvenser for bosetting og beredskap. Samtidig skaper klimaendringene makroøkonomiske endringer ved at nye sjøruter blir isfrie og nye områder blir tilgjengelige for utvinning av, for eksempel, mineraler og petroleum.

Globale prosesser for å bremse klimaendringene har også stor økonomisk betydning for nordområdene. Norge har sluttet seg til det internasjonale arbeidet for å begrense klimautslippene. Dette kan føre til økonomiske restriksjoner eller andre former restriksjoner mot virksomhet som medfører store CO²-utslipp, som luftfarten. Dette vil (delvis) kunne kompenseres ved teknologiske framskritt som reduserer CO²-utslippene.

Oversikt over Helgelandsbases anlegg i Sandnessjøen. (Foto: News On Request AS)

Arbeidet med å bremse klimaendringene fører til at en stadig større del av energibehovet må dekkes av fornybar energi eller energiøkonomisering. I dag står de framvoksende økonomiene for mer enn 70 prosent av den økte etterspørselen av energi fram mot 2035. Beregninger foretatt av IEA i 2012 viser at det i samme periode finnes et ubrukt potensial innenfor energiøkonomisering som utgjør to tredjedeler av det totale forventede økte forbruk.

I IEAs framtidsscenarier vises det til at det er mulig å redusere veksten i energiforbruket tilsvarende den totale oljeproduksjonen i Norge og Russland fram til 2035.

Dette nevnes for å vise at slike endringer ikke bare vil endre Norges energiposisjon, men også hele den geopolitiske situasjonen.

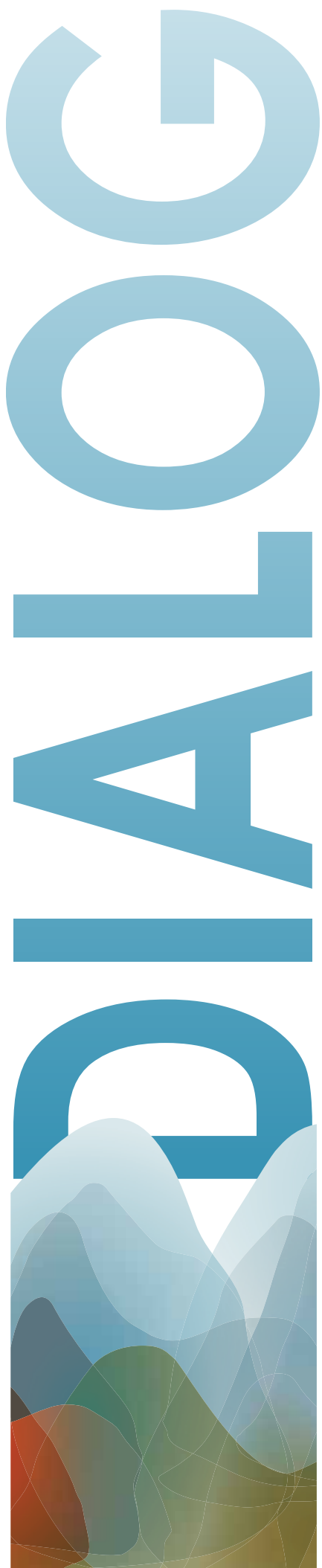
For Norge vil dette ha størst betydning for en del av de marginale produksjonsfeltene, noe som stiller både næringsliv og politiske institusjoner foran vanskelige og avgjørende valg.

Dette vil igjen forsterke vår avhengighet av utvikling-

en i de framvoksende økonomiene i Kina, Afrika og Latin-Amerika. De fleste internasjonale prognoser slår fast at Kinas økonomi i løpet av et par tiår vil vokse forbi USA, og deretter i uoverskuelig framtid være verdens sterkeste økonomi. Det er likevel grunn til å minne om at Kinas vekst ikke er naturgitt.

Den teknologiske utviklingen akselererer. Nye, rimelige energikilder og energiformer vil kunne utvikles og gi norsk petroleumsvirksomhet sterk konkurranse. Det er imidlertid svært få som tror at fossilt brensel som olje og gass vil kunne erstattes i de nærmeste tiårene.

En viktig implikasjon av dette kompliserte utviklingsbildet er forståelsen av verdien og forvaltningen av matvareressursene som finnes i nord. Mens fiskeriene har et evighetsperspektiv forutsatt en god forvaltning, og en økonomisk verdi ganske uavhengig av endringer i den industrielle situasjonen, er mange av våre andre ressurser forgjengelige og deres verdi sterkt konjunkturavhengig. Det er utvalgets mening at bare gjennom et sammenhengende resonnement vil det kunne skapes en bærekraftig nordområdepolitikk.

KAPITTEL 2:

Den geopolitiske situasjonen

Den økte internasjonale oppmerksomheten om Arktis og nordområdene de siste årene er i stor grad knyttet til forestillinger om rivalisering mellom stater om kontinentalsokler og havområder i nord. Det foreligger visse uenigheter mellom arktiske stater, for eksempel om juridiske spørsmål knyttet til seilingsruters status, fiske, ettersom vandringsmønstrene endrer seg, og om Svalbardtraktatens virkeområde.

Alle spørsmål knyttet til kontinentalsoklenes utstrekning er heller ikke endelig løst for alle stater. Det er, for eksempel, stor sannsynlighet for at vi vil komme til å se en overlapp i krav mellom Canada, Danmark/Grønland og Russland i området rundt Nordpolen. Videre er det ikke bare mellom de arktiske statene at det foreligger visse uavklarte spørsmål. Aktører med beliggenhet, delvis eller helt, utenfor Arktis og nordområdene er også i ferd med å utarbeide en politikk som bedre setter dem i stand til å bli aktører i regionen.

Selv om konfliktpotensialet er lite, knytter det seg en viss usikkerhet til det konkrete innholdet i politikken på områder som klima- og miljøpolitikk når det gjelder EU, og for Kinas del knyttet til spørsmålet om seilingsleders status. Kina og EU er videre svært aktive bidragsytere på forskningssiden. Kina investerer dessuten i eiendom og ressursutvinning over store deler av verden, Arktis inkludert. Oppsummert gjør økt tilgjengelighet, i kombinasjon med antatt store ressurser og enkelte uavklarte spørsmål knyttet til eiendomsrett og ressursforvaltning, geopolitikkbegrepet relevant også i nord.

Arktiske stater og andre forbereder seg sakte, men sikkert, på en situasjon med økt økonomisk aktivitet i regionen. De posisjonerer seg på ulike politikkfelt for å kunne øve innflytelse i dag og i fremtiden. På militær side er

Det er stor sannsynlighet for at vi vil komme til å se en overlapp i krav mellom Canada, Danmark/Grønland og Russland i området rundt Nordpolen.

Foto: Ketil Eiane

det imidlertid foreløpig lite som skjer i praksis. Norge er det landet som, relativt sett, har rustet opp mest i nord, mens arktiske stormakter, som Russland og Canada, har signalisert militære ambisjoner som foreløpig i svært liten grad har blitt satt ut i praksis.

Det er også verdt å merke seg at retorikken ikke er aggressiv og offensiv, men vitner om mål om å verne interesser i landenes nærområder, snarere enn å ekspandere i regionen på bekostning av andre stater. Videre har engasjementet i nord nærmest utelukkende vært innrettet mot å yte et bidrag til samarbeid om å møte felles utfordringer. Når det gjelder tiltak, knyttet til eksempelvis søk og redning og håndtering av oljeutslipp, utviser arktiske stater stor vilje til å finne felles løsninger.

Selv om geopolitikken til en viss grad har vendt tilbake til Arktis, er det selvsagt en helt annen situasjon landene står overfor i dag enn under den kalde krigen. Regionens strategiske betydning er i ferd med å øke, men internasjonalt samarbeid har en helt annen betydning i dag enn før 1991. Utvalget vurderer sannsynligheten for at Arktis forblir en stabil region i overskuelig fremtid som stor. Blant viktige faktorer som vil kunne endre denne situasjonen er stormaktsrelasjoner i andre deler av verden, som kan få konsekvenser for samhandlingen også i Arktis, og den politiske utviklingen i Russland. Om Kina for eksempel fortsetter å rette oppmerksomheten mot Arktis, vil forholdet mellom Kina og USA og Kina og Russland bli viktig for det fremtidige samarbeidet i regionen. Uavhengig av Kinas interesser i regionen, er forholdet mellom Russland og USA dessuten av stor betydning.

En viktig faktor som bidrar til å motvirke eventuelle konflikter, og som kan bidra til å nøytralisere effektene av eventuell stormaktsrivalisering, er de Arktis-relevante institusjonene og regimene som eksisterer globalt, regionalt og bilateralt mellom stater. Regimer som for eksempel FNs havrettskonvensjon, IMO og Arktisk Råd gir gode forutsetninger for håndtering av mange av spørsmålene knyttet til avgrensingsproblematikk, seilingsruter og miljø- og ressursforvaltning.

En annen viktig stabiliserende faktor er de arktiske statenes grunnleggende interesser i velfungerende regimer. Som landet med den desidert lengste kystlinjen og største kontinentalsokkelen i nord, har for eksempel Russland store interesser knyttet til at havrettskonvensjonens bestemmelser følges av alle. Havretten legitimerer slik Russlands rettigheter og krav til enorme hav- og sokkelområder.

Konsekvenser for Norge

Selv om det er vanskelig å se for seg militære konflikter mellom stater i nær fremtid, står Norge overfor viktige utfordringer i nordområdene. Norske myn-

Foto: Ketil Eiane

Utvalget mener det kan være tid for en grundig diskusjon av spørsmålet om hvordan Norge skal kommunisere med andre stater om fiskevernsonen og sokkelen rundt Svalbard.

digheter har de siste 8-10 år arbeidet aktivt gjennom nordområdediplomatiet for å øke sentrale alliertes kunnskaper og oppmerksomhet om nordområdene. Dette arbeidet har på mange måter vært en suksess.

Med nordområdediplomatiet har Norge bidratt til at aktører som USA, EU, Frankrike og Tyskland har satt Arktis høyere på den politiske agendaen. Alt tyder på at disse aktørene nå selv mener at de bør ha en politikk for Arktis. Dette står i sterk kontrast til bildet for kun få år siden, da Arktis nærmest ikke var på den utenrikspolitiske agendaen hos de samme aktørene.

Imidlertid har nordområdedialogene tidvis skapt usikkerhet hos andre staters representanter om hva norske myndigheter har ønsket å kommunisere i dialogene, utover det å sette Arktis, og spesielt våre nordområder, på agendaen. Selv om det hersker bred enighet internasjonalt om «spillereglene» i nord, mener utvalget at det er viktig at Norge opprettholder nordområdedialogene.

Andre staters Arktispolitikk er ennå i en tidlig fase. Den er også i stor grad tuftet på små miljøers interesser og avgjørelser, og er dermed relativt lett påvirkelig. I EU er det for eksempel bare en håndfull mennesker som driver politikktutformingsprosessen. Eventuelle utskiftninger av personell, vil kunne påvirke politikken betydelig.

Det at sentrale allierte befinner seg i en politikktutformingsprosess, som foreløpig er nokså åpen, bør norske myndigheter kunne utnytte. Jo senere i prosessen, desto vanskeligere er det å påvirke politikken.

Utvalget antar at det fremdeles finnes et "window of opportunity" der Norge kan påvirke retningen til en rekke lands politikk, ikke minst de nye aktørene utenfor Arktis, som Kina, Singapore, Japan, Sør-Korea og India. Informasjon om, og tolkning av, eksisterende regimer er spesielt viktig. Nordområdedialoger kan i denne prosessen fungere som arena for å videre-

utvikle en felles problemoppfatning for Arktis- og nordområdepolitikken, og felles oppfatninger om løsningene.

Fortsatte bilaterale dialoger om nordområdene med sentrale allierte hviler på Norges evne til å konkretisere den videre interaksjonen i dialogene, for eksempel ved å ta initiativ til nye samarbeidsprosjekter, eller ved å føre en innovativ politikk i Norge. Det vil sannsynligvis fortsatt være spesielt interessant for andre hvordan Norge samarbeider med Russland på ulike felt.

Et grunnlag for å videreutvikle nordområdedialogene vil være at man her, bilateralt, kan diskutere saker som ikke egner seg for andre fora. Sakene må altså være av en slik karakter at nordområdedialogene tilbyr eneste og/eller beste arena for å diskutere dem.

Utvalget foreslår en idemyldring om konkrete prosjekter som 1) aktivt innbyr til samarbeid med allierte og/eller som 2) kanskje evner å vekke nok interesse hos allierte til at Norge blir kontaktet for å få mer informasjon, snarere enn at Norge selv aktivt kontakter våre partnere i disse landene, og som 3) best kan behandles bilateralt i nordområdedialoger. Denne kan foregå på flere arenaer, for eksempel i departementene, hos en liten gruppe utvalgte eksperter, i tenketankmiljøer eller i det offentlige rom.

Selv om utvalget er av den oppfatning at vi i Arktis ikke står overfor noen ny «kald krig» eller storstilte militære konflikter knyttet til havområdene, og selv om grunnlaget for omfattende internasjonalt samarbeid om sentrale spørsmål er særdeles godt i Arktis sammenlignet med andre regioner, står Norge som stat altså overfor viktige utenriks- og sikkerhetspolitiske utfordringer i nord. De viktigste utfordringene, slik Nordområdeutvalget ser dem, knytter seg til Russland og Svalbard.

Forholdet til Russland

Forholdet til Russland står sentralt i norsk utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitik. Stormaktsrivaliseringen under den kalde krigen utspilte seg også i nordområdene, med Norge som en ikke ubetydelig aktør for USA og NATO, som en av Russlands nærmeste naboer i nord.

Norge samhandler tett med Russland på felt som fiskeri, miljø, helse og kultur. Russland utgjør ingen militær trussel i nord, men har sterke militære interesser i Barentshavet, spesielt i å sikre fri tilgang til havene fra Kolahalvøya. Det er derfor, i dag som tidligere, og for overskuelig fremtid, naturlig for Russland å sikre disse områdene militært. Dette faktum forholder norske myndigheter seg til i sikkerhets- og forsvarspolitikken på en relativt uproblematisk måte, og forsvarssamarbeidet utvikles stadig.

Om Russland beveger seg mot et mer udemokratisk styresett, vil det imidlertid få konsekvenser for samarbeidet på alle felt. Det vil selvsagt fremdeles være mulig å oppnå gode resultater, men norske myndigheter må nødvendigvis tilpasse diplomatiet og samhandlingen etter hvilken type aktør man har med å gjøre. Russland utgjør en usikkerhetsfaktor som på ingen måte er u håndterbar, men som diplomatisk er mer utfordrende enn samhandling med land vi står utenrikspolitisk nærmere.

Gitt den relative uforutsigbarheten i russisk politikk, og store russiske interesser i spørsmål som er av stor betydning for Norge i nord, er til enhver tid oppdatert kunnskap om russisk politikk i nordområdene og Arktis, og mer generelt, av avgjørende betydning som grunnlag for norsk utenrikspolitikk overfor Russland. Delelinjeavtalen mellom Norge og Russland er en diplomatisk suksesshistorie som likevel ikke ville ha kommet i stand uten at russiske myndigheter på det tidspunktet anså en avtale å være i Russlands interesse. Vi trenger altså oppdaterte og velinformerte analyser av russiske myndigheters oppfatninger av russiske interesser i nord.

Vi trenger altså oppdaterte og velinformerte analyser av russiske myndigheters oppfatninger av russiske interesser i nord.

Mer generelt trengs også en utvidet satsing på å bygge opp bred russlandskompetanse i forskningsmiljøer og departementer. Verden er i endring, og Russlands posisjon på den internasjonale arena har blitt redusert. I enkelte regioner, inkludert i nord, vil imidlertid Russland forbli en nøkkelaktør.

En solid og robust russlandskompetanse setter Norge i stand til bedre å forvalte det bilaterale forholdet, og gjør Norge potensielt mer interessant som samtalepartner for andre stater. Eftersom asiatiske land kan være i ferd med å vokse seg inn i Arktis, er en bred Asia-kompetanse også relevant. Utvalget ønsker likevel å understreke at slik satsing bør komme i tillegg til, og ikke gå på bekostning av, satsingen på russlandskompetansen.

Svalbard

Svalbard er i dag den mest konkrete utenrikspolitiske utfordringen for Norge i nord. Selv om få stater går aktivt imot norsk Svalbardpolitikk, er situasjonen delvis uavklart med hensyn til hvilke rettigheter Norge har, knyttet til ressursforvaltning og beskatning i 200-milsonen rundt øygruppen og på sokkelen.

Norske myndigheter har i en årrekke drevet en dobbeltkommunikasjon i nordområdepolitikken. På den ene siden har man ønsket å sette nordområdene på agendaen hos sentrale allierte. På den andre siden har man ønsket å unngå å snakke om Svalbard. Med økt interesse for nordområdene følger naturlig nok økt interesse for, og større bevissthet om, juridiske problemstillinger knyttet til fiskevernsonen og sokkelen rundt Svalbard.

Utenriksminister Espen Barth Eide ved målestasjonen på Zeppelinerfjellet, Ny-Ålesund, Svalbard. Foto: Ragnhild Imerlund, UD

Som en naturlig konsekvens av økt oppmerksomhet om nord, inkludert Svalbard, har norske myndigheter de senere år i større grad kommunisert sine syn på spørsmålet om Svalbardtraktatens gyldighetsområde. Utvalget har ingen klare svar på hvordan Svalbardspørsmålet bør håndteres, men mener det kan være tid for en grundig diskusjon av spørsmålet om hvordan Norge skal kommunisere med andre stater om fiskevernsonen og sokkelen rundt Svalbard.

Oppsummert foregår det en posisjonering på ulike arenaer mellom arktiske stater og ikkearktiske stater. Foreløpig ser denne posisjonen mer ut til å ta

form av en konkurranse om å bidra mest mulig til konstruktivt samarbeid og en fredelig utvikling i regionen. Arktis og nordområdene er, og vil sannsynligvis forbli, et fredelig hjørne av verden.

Norge har imidlertid sterke interesser i utviklingen i regionen. To viktige utfordringer knytter seg til forholdet til Russland og til spørsmålet om Svalbardtraktatens virkeområde. Utvalget har foreslått noen mulige tiltak for å møte disse, i tillegg til et forslag som kan bidra til å identifisere den videre veien i Norges nordområdedialoger med andre stater.

Universitetet i Nordland. (Foto: Svein-Arnt Eriksen, UiN)

KAPITTEL 3:

Kunnskap og kompetanse

I sine innspill til regjeringens stortingsmelding om nordområdene pekte utvalget på sentrale elementer i en fortsatt utvikling av kunnskap og kompetanse i nord:

- Videreutvikle kunnskapsinstitusjonene i nord.
- Kunnskap og forskning som drivkraft for verdiskaping.
- Stimulere til utvikling av praksisorientert næringslivskompetanse i nord.
- Stimulere til utvikling av kunnskap i grunn- og videregående skole om mulighetene i, og den nasjonale betydningen av, nordområdene.
- Grenseoverskridende kunnskapsutvikling.

Dette hovedfokus gjelder fortsatt. Samtidig konstaterer Nordområdeutvalget at flere av disse områdene er omtalt både i stortingsmelding 7 (2011-2012), Nordområdemeldingen, og stortingsmelding 18 (2012-2013), Forskningsmeldingen.

Nedenfor presenterer Nordområdeutvalget de områder det særlig bør fokuseres på i det videre arbeid med utvikling av kunnskap og kompetanse for og i nordområdene.

1. Styrke kunnskapsinstitusjonene i nord – fokus på relevant nordområdekunnskap

I Nordområdemeldingen er det en klar ambisjon at Norge skal være ledende på kunnskap om, for og i nord (s 19). I meldingens kapittel 3 beskrives kunnskapsknutepunkt i nord, og det står blant annet at *"det er viktig å utnytte de komparative fortrinn som ligger i de ulike kunnskapsmiljøenes spisskompetanse som følge av geografisk plassering, spesialisering og infrastruktur bygget opp over tid."*

Utvalget viser for øvrig til Nordområdemeldingens beskrivelse av innhold og profil på de to universitetene i landsdelen.

Forskningsmeldingen er opptatt av differensiering og spesialisering i universitets- og høyskolesektoren. I kapittel 8 (Profilering for kvalitet) heter det blant annet at (s. 106): *"Differensiering og profilering av virksomheten ved universiteter og høyskoler er et viktig grep for å nå målene om økt kvalitet og gjennomslagskraft for norsk forskning og høyere utdanning. Både store og små miljøer må satse på utvikling av kvalitet gjennom tydelige prioriteringer, både når det gjelder valg av forskningssatsinger, studieprogrammer og bruk av menneskelige og økonomiske ressurser."* Videre heter det at institusjonene må *"velge tyngdepunkt og ambisjonsnivå som er tilpasset den rolle institusjonen har i det regionale, nasjonale og internasjonale kunnskapssystemet."*

- Utvalget mener institusjonene i nord bør ha nasjonalt ansvar for utvikling av kunnskap innenfor områder som er særlig relevante for verdiskaping i nordområdene.
- Det må satses videre på de etablerte sentrene, Framsenteret og Nordområdesenteret.
- Denne kunnskapsutviklingen må skje i samarbeid med både nasjonale og internasjonale partnere, og med deltagelse fra næringslivsaktører. Med utgangspunkt i fagmiljøene i nord ligger alt til rette for at polarforskning og marin bioteknologi kan få selskap av sterke klynger knyttet opp mot f.eks. mineralutvinning, oljevern, beredskap og samfunnsikkerhet.

Med en SAK-prosess⁴ som er i stadig utvikling i nord, bør det være en ambisjon å videreutvikle FoU-kapasitet i landsdelen - og enda viktigere - å koble denne styrkingen opp mot næringsaktivitet innenfor områder hvor landsdelen har særlig kompetanse og/eller de naturgitte forholdene ligger særlig godt til rette for nordnorske aktører. Den satsingen som også har vært gjort siden 2009 gjennom "Forskningsløft i

I Nordområdemeldingen er det en klar ambisjon at Norge skal være ledende på kunnskap om, for og i nord.

kunnskapsinstitusjonene i landsdelen ytterligere.

Det nye petroleumssenteret for nordområdene og Arktis som er etablert i Tromsø, gir også muligheter for å styrke kunnskapsinstitusjonene i landsdelen, og bidra til forsterket samarbeid mellom disse institusjonene og det petroleumsoverrettede næringslivet.

Forsknings- og utdanningssamarbeidet i Barentsregionen er viktig for utvikling av kunnskap som bidrar til verdiskaping i nord. I den nye Kirkeneserklæringen fra våren 2013 om Barentssamarbeid, tas det til orde for en videreutvikling av samarbeid innenfor forskning og utdanning. Det er viktig og riktig å gi kunnskapsdimensjonen en sentral plass i dette samarbeidet. I forsknings- og utdanningssamarbeidet med Russland er det viktig at også institusjoner i Moskva og St. Petersburg inkluderes i Barentssamarbeidet.

2. Gjøre eksisterende og ny kunnskap om nordområdespørsmål bedre tilgjengelig for næringslivet.

- Utvalget tar til orde for å skape sterke nasjonale og internasjonale arenaer i nord for formidling av kunnskap om nordområdespørsmål.

I dag finnes et betydelig potensial til dette blant annet i konferansene Arctic Frontiers, Arctic Dialogue, Barentshavkonferansen, Kirkeneskonferansen og

nord" er et eksempel på at man kan få til en god utvikling dersom den politiske viljen er til stede.

- Utvalget anbefaler at Forskningsløft i nord videreføres, og dermed kan bidra til å forsterke koblingene mellom næringslivet og

---

4. Samarbeid, arbeidsdeling og konsentrasjon i universitets- og høyskolesektoren.

Høgskolen i Narvik. (Foto: HiN)

Geo-Nord-konferansen. Disse konferansene komplementerer hverandre i betydelig grad, og det bør arbeides med å videreutvikle særpreget for hver av dem. Dette arbeidet bør skje i et samarbeid mellom konferansene, næringslivet i nord, NHO, LO og Innovasjon Norge. Samiske næringslivsorganisasjoner bør også med i dette utviklingsarbeidet.

Gjennom nordområdesatsingen bør regjeringen stimulere prosesser som utvikler sterke arenaer for formidling av kunnskap.

3. Kunnskapsutvikling innenfor oljevern, beredskap og sikkerhet.

Både petroleumsutvinning og økt skipstrafikk i nordområdene innebærer potensielt store miljøutfordringer - særlig i forhold til utslipp av olje. Dagens teknologi er f.eks. ikke innrettet mot oppsamling av oljesøl i is, og mørke og kulde gjør opprydding etter eventuelle utslipp ekstra utfordrende.

Beredskaps- og sikkerhetsutfordringene i nordområdene er store, og det er behov for styrking av både utdanningsstilbud og forskning knyttet til mange

av disse utfordringene. I tillegg er det mange utfordringer på det operative området. Det er økt oppmerksomhet rundt bedre organisering og samordning og utvikling av beredskap. Både Universitetet i Nordland og Universitetet i Tromsø tilbyr i dag masterstudium i samfunnsikkerhet og beredskap som er relevante i forhold til disse problemstillingene.

For å komme i bedre inngrep med de mange utfordringene som er knyttet til beredskap og sikkerhet i nord - politiske, økonomiske, sosiale, teknologiske, miljømessige, juridiske - bør det etableres et flerfaglig senter for kunnskapsutvikling på dette området.

- Utvalget mener det må etableres et senter for kunnskapsutvikling innenfor beredskap og sikkerhet i nord.

4. Ungt entreprenørskap i nord.

- Utvalget anbefaler et det etableres finansiell ordning for unge entreprenører som starter ny virksomhet i nord.

Eksempelvis kunne dette være en prøveordning

Det er behov for fleksibilitet med en pågående fagutvikling for å kunne møte viktige samfunnsmessige utfordringer.

hvor unge entreprenører, etter en modell, fikk slettet studiegjeld, eventuelt at andre virkemidler øremerkes til ungt entreprenørskap i nord. Innovasjon Norge har en ordning som kan danne utgangspunkt for en slik satsing. (<http://www.nyskaperen.no/Fylke/Troms/Nyheter/Millioner-til-nyskaping-blant-studenter/>)

- Kunnskapsparkenes erfaringer med traineeordninger for nyutdannede i Nord-Norge bør videreutvikles og bidra til at studenter som utdannes ved de nordnorske institusjonene stimuleres til å ta arbeid i bedrifter og forvaltningen i nord.
- Styrke mulighetene for høyere utdanning i Nord-Norge basert på fagbrev, ikke bare formell studiekompetanse, dvs. videreutvikle Y-veien.

Utvalget viser til en pågående høring om endringer i fagopplæring, og har forventninger til at endringer på dette området vil innebære forbedringer innenfor fagopplæring.

5. Nordområdekunnskap inn i læreplanene for grunnskole og videregående skole.

Ny utvikling i nord vil, i tillegg til forskning og kompetanse på et høyere nivå, også etterspørre fagarbeidere på en rekke områder. Videregående opplæring i landsdelen må innrettes slik at den møter de behov næringslivet vil ha for dyktige fagarbeidere.

- Læreplanene for grunnskolen må i langt større grad enn i dag fokusere på utviklingen i nordområdene.
- På videregående nivå må fagutdanningene tilpasses ny utvikling i nord.
- Både innenfor bergverk- og energisektoren vil fagarbeidere etterspørres. Her må fagutdanning på videregående nivå prioriteres.
- Det bør eksperimenteres med å finne modeller

som bidrar til at relevant utdanning for næringslivet kan skje i nærmere samarbeid mellom videregående skole og høgskole/universitet.

Det Universitetet i Nordland, Universitetet i Tromsø og de maritime fagskolene i Tromsø og Bodø har fått til gjennom å etablere en felles utdanningsplattform for maritime næringer, kan inspirere andre utdanninger. Den maritime utdanningsplattformen omfatter maritim utdanning fra fagbrev til doktorgradsutdanning.

- Det arbeides med fagskole for mineralnæring i Kirkenes og på Fauske, og utvalget mener dette er viktige tilbud som raskt må realiseres.

6. Kreative næringer

Samfunnet trenger økte kunnskaper, positive holdninger og ferdigheter til å utvikle og skape nye virksomheter i kreative næringer. Det er behov for fleksibilitet med en pågående fagutvikling for å kunne møte viktige samfunnsmessige utfordringer. Utdanning (danning) har en verdi i seg selv, hvor estetiske fag er byggesteiner i andre fag. Studenter søker til universitet og høgskoler for å få bedre kunnskap om, og innsikt i, spørsmål som er i forgrunnen i samfunnsdebatten til enhver tid.

Det er behov for nye læringsformer og nye samarbeidsmåter mellom kreative næringer og annet næringsliv. Et mål er å styrke kompetanse og samarbeidsrelasjoner på tvers av fag og næringsmiljøer i nord innenfor kultur, reiseliv, øvrig næringsliv og offentlig forvaltning. Bedrifter og arrangementer får ny kunnskap, utviklet lokalt og utprøvd i samarbeid med studenter, lærere og forskere ved høgskoler og universitet. Studentene bør delta på praksisarenaer (internship), og få erfaringer ut fra de naturgitte forutsetningene i nord. Dette vil gi studentene reell arbeidserfaring og bygge nettverk for fremtidig jobb i næringslivet i nord.

Reiselivsnæringen gjenspeiler til en hver tid samfunnet, og fordrer en utdanning som er tilpasset dagens

behov i næringen. Det er for eksempel et stort behov for flere kokker i næringen, og i både kokke- og reiselivsutdanningen er det nedadgående tall.

Utvalget anbefaler:

- Styrke utdanning innenfor kulturproduksjon, reiseliv og event management basert på den unike kulturen, naturen og økologien i nordområdene.
- Reiseliv, urfolk og kultur må inn i videregående skole for å forberede elevene på de nye næringsveiene i nordområdet.
- Legge til rette for kompetanseheving og utdanning av urfolk slik at det gir grunnlag for næring basert på egen kultur.
- Fremme kunnskapsutviklingen i den arktiske turismen innenfor forskning og utdanning.

Videregående skoler, høyskoler og universitet må tilpasse utdanningene til næringens behov, samt være en dialogpartner for næringen. Fremme Y-veien innenfor kultur- og reiselivsrelaterte utdanninger.

- Alle utdanningsinstitusjonene i nord må ha utdanning som kan styrke kulturnæringen på sikt. Utdanningen bør tilrettelegge for kulturens egenverdi, samtidig som den styrker aktørenes næringskompetanse. (Eks: Utdanningen "Rock'n Roll entreprenurs" ved Høgskolen i Finnmark.)
- Forskning på kulturnæringer og kommersialisering av kultur i nord.

7. Mineraler

Norsk bergindustri omsatte for 12,4 milliarder kroner i 2011, og eksporterte for 7,4 milliarder kroner. Industrien hadde 6000 ansatte fordelt på 1104 uttakssteder og 833 bedrifter.

Norges særlige fortrinn er variert geologi med et stort potensial for mineralproduksjon, bl.a. ressurstyper som ikke er kjent i andre deler av Europa. Norge har dessuten en lang kystlinje og nærhet til det europeiske markedet.

Utfordringene i næringen er særlig knyttet til leting

etter, og utvikling av, fremtidige mineralressurser, økt forskning i alle ledd - fra forståelse av mineralforekomst til foredling av produktene og deponering av restprodukt, samt konkurranse om kvalifisert arbeidskraft.

Det er også viktig med sikring av fremtidige mineralressurser i arealforvaltningen.

Det stilles strengere krav til kvalitet på råstoff, noe som kan møtes gjennom prosessforbedring, eller gjennom utvinning fra nye forekomster med høyere renhet. Det finnes mulige arealkonflikter og mineralnæringen medfører miljøbelastning.

- Det må stimuleres til utvikling av kunnskap om omfanget av, og kvaliteten i, mineralressursene og om hvordan ressursene kan utnyttes og bidra til verdiskaping. Det er særlig viktig å utvikle kompetanse i nord knyttet til gruvedrift og bergverksindustri.

Universitetet i Tromsø og Høgskolen i Narvik vil være sentrale aktører sammen med andre nasjonale tyngdepunkt, som f.eks. NTNU. Etersom mineralressursene er viktige også i våre naboland Sverige og Finland, og det i disse landene er utviklet mer kunnskap om utnytting av mineralressursene, bør det stimuleres til samarbeid med institusjoner i disse landene. Utvalget støtter initiativet fra Nordisk ministerråd om å etablere et felles kunnskapsnettverk for mineraler - NorMin - som skal styrke samarbeidet mellom kunnskapsmiljø, næringslivsaktører og offentlige myndigheter i de nordiske landene.

Den nye tekniske fagskolen for anlegg og bergverk, som er under etablering i Sør-Varanger og Fauske, må få tilstrekkelige midler for å komme i gang.

8. Maritim næringsutvikling/FoU - Etablering av nasjonale knutepunkt.

Utviklingen i maritim næring, særlig innenfor offshore og nordområdeoperasjoner, stiller høye kompetansekrav knyttet til teknologi, operasjoner, sikkerhet,

ledelse og økonomi. Maritime ledere har ansvar for komplekse og kostbare operasjoner som krever tett samspill mellom mange aktører og drift av høyteknologiske installasjoner og fartøy.

For å imøtekomme næringens krav til ulike spesialiseringer må samarbeidet, arbeidsdelingen og konsentrasjonen (SAK-arbeidet) mellom utdanningsaktørene bli bedre. Denne prosessen bør ha som mål å videreutvikle robuste fagmiljø med spisset profil. Aktører i nord har særlig fokus på å utvikle og tilby utdanninger rettet mot kompetansebehovet i nord; UiT tilbyr sjøoffiserutdanning, blant annet i kombinasjon med ingeniørutdanning, og har utviklet et etter- og videreutdanningsstilbud i maritim arktisk kompetanse (MAK). I tillegg satser UiT på å spisse sine studier og forskning mot sikre operasjoner i nord.

Det er knapphet på kandidater med den nødvendige maritime profesjons- og sertifikatutdanning. Den største andelen sjøfolk har sin bakgrunn fra maritim fagskole. Denne gruppen spiller en viktig rolle i Nord-Norge, som har landets største tetthet av sjøfolk. Sjøoffiserer med maritim fagskoleutdanning har hittil manglet adekvat videreutdanningsmulighet på universitetsnivå.

Fra 2013 tilbyr UiN en integrert sjøoffisersutdanning, og fra 2014 planlegges skipsteknisk profesjonsutdanning med fordypning i maritim økonomi og ledelse. Denne kompetansen er attraktiv i alle deler av den maritime næringen, inklusiv rederidrift, verfts- og utstysningsindustri, maritim tjenesteyting, samt offentlig beredskaps- og forvaltningsapparat.

Kopling av forskningsmiljøer og operativ kompetanse fra næringslivet er nødvendig for å styrke forskningsbasert utdanning og kompetanse i maritim næring.

For å lykkes med rekruttering til de maritime næringer, må det gis insitament til rederiene slik at tilstrekkelig antall læreplasser er tilgjengelig.

- For å styrke disse miljøene ved kunnskapsinstitusjonene i nord, må det bevilges flere basis studie-plasser innenfor det maritime fagområdet.
- Det bør etableres et forskningsprogram (NFR?) innenfor sikre operasjoner i nord.
- Det bør komme økte bevilgninger som sikrer praksisplasser på fartøyer.

9. Rom/jord og Svalbard.

Det er investert betydelige midler i forskningsinfrastruktur innenfor fjernmåling og rom-/jordrelatert aktivitet i Nord-Norge, og særlig Kongsberggruppen har gjennom mange år bygget opp en omfattende kommersiell virksomhet. Både etableringen av Senter for fjernteknologi (<http://www.fjernteknologi.no/>), PhD-skolen Baress (Barents Remote Sensing School - <http://baress.uit.no/>) ved Universitetet i Tromsø, og det faktum at aktører innenfor academia og næringsliv har gått sammen om en søknad om status som Senter for forskningsbasert innovasjon (SFI), illustrerer at det arbeides målbevisst i nord for å videreutvikle denne klyngen. Regjeringens beslutning om å forankre BarentsWatch i Vardø og Tromsø er et viktig - og gledelig - signal om at den nasjonale satsingen skal være forankret i nord. Utfordringen nå er å beholde momentet i denne satsingen på rom-/jordrelatert virksomhet slik at potensialet som ligger der, kan bli utløst.

- Videreutvikle de unike fortrinn Svalbard har som plattform for kunnskap og forskning i Arktis. UNIS, som sentral aktør i dette, må styrkes.
- Legge til rette for å videreføre og styrke den klyngedannelsen rundt rom-/jordaktivitet som er utviklet i aksene Svalbard - Tromsø - Narvik - Andøya.
- Videreutvikle det store potensialet som finnes i nord innenfor rom-/jordforskning. Koblingene mellom Svalbard-Tromsø-Narvik-Andøya har store muligheter i seg.

10. Marine næringer

De tradisjonelle fiskeriene har vært, og vil fortsette å være, viktige i nord. Bestandene i Barentshavet er i

svært god forfatning takket være lang tids satsing på kunnskapsutvikling i havforskningen og et god forvaltnings samarbeid med Russland. For sikre fortsatt vekst i de tradisjonelle fiskeriene må det satses ytterligere på kompetanse i næringen. Det er behov for teknologiutvikling for at foredlingsindustrien skal kunne konkurrere med lavkostland og produktutvikling for å øke verdiskapningen i andre ledd. Innenfor havforskningen er det behov for økt kunnskap om hvordan klimaendringene vil påvirke fiskebestander og vandringsmønstre.

Det har den siste tiden vært vekst innenfor tidligere lite utnyttede ville ressurser, som kråkeballer, snegler og skjell. For å utnytte dette videre trengs kompetanse på forvaltning, høsting, foredling, transport og marked.

Regjeringen venter stor vekst i marin oppdrett i årene som kommer både innenfor oppdrett av laks, nye marine arter og innenfor marin bioteknologi. Dette krever kompetanseutvikling rundt biologi, fôr, sykdomsforebygging og forvaltning, i tillegg til produktutvikling og markeds kunnskap. På verdensbasis produseres det om lag 15 millioner tonn alger, der Asia er hovedområdet for produksjonen. 90 % av dette er til menneskemat. Dyrking av alger til mat kan bli en viktig matkilde i alle deler av verden og Norge har naturgitte fortrinn for slik produksjon.

- Styrking av havforskningen i nord.
- Utvikling av kompetanse rundt nye arter.
- Teknologiutvikling i tradisjonell fiskeindustri som for eksempel filetproduksjonen.
- Satsingen på oppdrett av nye (marine) arter må videreføres.
- Samtidig som det satses på nye arter, må det gis rom for å videreutvikle produksjon av laks.
- Norge bør ha som ambisjon å ha et ledende fagmiljø innenfor forskning på makro- og mikroalger for næringsformål.

11. Bioteknologi

Det fruktbare samspillet mellom FoU-aktører og næringslivsaktører innenfor feltet (marin) bioteknologi utvikles stadig. Etableringen av Biotech North (<http://www.biotechnort.no>) og åpningen av Barents BioCentre er eksempel på det gode arbeidet som drives på dette området. Universitetet i Tromsø og Universitetet i Nordland har begge ulike aspekter av marin bioteknologi som prioriterte satsingsområder, og den nasjonale marine biobanken (MarBank) gir et unikt utgangspunkt for forskning og næringsutvikling på dette feltet i nord. Det faktum at Universitetet i Tromsø har fått ansvar for å lede en av åtte arbeidsgrupper i det store EU-prosjektet PharmaSea (<http://www.pharma-sea.eu>) viser at vi har kommet langt på vei i å etablere verdensledende fagmiljø innenfor marin bioteknologi i Norge.

Den nasjonale satsingen på alger til næringsformål, akvatisk plantedyrking, har Bioforsk lagt til Universitetet i Nordland. Her vil det bli betydelige investeringer framover. Utfordringen er å få tatt videre flere av de gode initiativene i FoU-kjeden til kommersiell virksomhet. For å lykkes med dette er det viktig at virkemiddelapparatet bidrar slik at infrastrukturen og kunnskapsbasen som har blitt bygd opp over mange år, kan utnyttes optimalt.

- De ulike satsinger på UiT og UiN innenfor marin bioteknologi representerer store muligheter til forskning og næringsutvikling, og må gis rom for videre utvikling.

12. Tradisjonell kunnskap

Kunnskap om nordområdene er også kunnskap om samiske forhold. Tradisjonell samisk kunnskap omfatter kultur, livsgrunnlag og forvaltning av naturen og dens ressurser. Dette er en utdøende kompetanse i vårt samfunn. Den må derfor anvendes, lagres og brukes når kunnskap om nordområdene skal skrives. Tradisjonell kunnskap er svært viktig i et generasjonsperspektiv og er en av byggesteinene i fremtidens samiske samfunn. I møte med vitenskapen gis det også mulighet for at tradisjonell kunnskap kan bidra i forskning, utdanning og bærekraftig ressursutnytting.

Kunnskap om nord-områdene er også kunnskap om samiske forhold.

Oppsummering tiltak:

- Gi kunnskapsinstitusjonene i nord nasjonalt ansvar for utvikling av kunnskap innenfor områder som er særlig relevant som grunnlag for verdiskaping i nordområdene.
- Sentrene i nord, som arbeider med å utvikle kunnskap om verdiskaping, bør forsterkes og flere nasjonale oppgaver bør kanaliseres gjennom disse sentrene.
- "Forskningsløft i nord" må videreføres og bidra til å forsterke koblingene mellom næringslivet og kunnskapsinstitusjonene i de tre nordligste fylkene.
- I Barentssamarbeidet må arbeidet med utvikling av kunnskap forsterkes.
- Stimulere til en styrket arena i nord for formidling av kunnskap på nordområde-aktiske forhold.
- Etablere et senter eller nettverk for kunnskapsutvikling for alle sider av oljevern i nord.
- Etablere et senter eller nettverk for kunnskapsutvikling innenfor beredskap og sikkerhet i nord.
- Utvikle grenseoverskridende kunnskap om verdiskaping og levekår, med fokus på urfolk.
- Stille krav til dokumentasjon av urfolkskompetanse hos store selskaper som skal operere i områder med urfolk.
- Ved utvinning av naturressurser, pålegge selskapene å bidra til utviklingsfond/program for de tradisjonelle urfolksnæringer.
- Utvikle modeller som bidrar til at relevant utdanning for næringslivet kan skje i nærmere samarbeid mellom videregående skole og høyskole/universitet.
- Etablere finansiell ordning for unge entreprenører som starter ny virksomhet i nord.
- Nordområdekunnskap må inn i grunnskolens læreplaner.
- Styrke fagutdanninger i nye sektorer med stort utviklingspotensial som energisektoren og bergindustri.
- Flere basis studieplasser i nord på det maritime fagområdet
- Økt forskning i alle ledd innenfor bergindustri/ mineralressurser.
- Videre satsing på rom-jordaktivitet i aksene Svalbard-Tromsø-Andøy-Narvik.
- Etablere nasjonale knutepunkt for maritim næring for å sikre kompetanse innenfor teknologi, operasjoner, ledelse og sikkerhet.
- Etablere forskningsprogram for sikre operasjoner i nord som dekker hele fagområdet.
- Sikre nødvendige driftsmidler for bruk og videreutvikling av simulator for isnavigasjon.
- Satsingen på oppdrett av nye (marine) arter må videreføres.
- Satsingen på (marin) bioteknologi må videreføres/ styrkes – også på virkemiddelapparatetsiden.

Rana Gruber AS. Arbeid i dagbrudd (over) (Foto: Spiren Design og Foto). Under: Knuseranlegg med transportband. (Foto: Mo Industripark)

Industriklynger og verdikjeder

Situasjonen for næringslivet i regionen er generelt sett svært god. Det er stor aktivitet i landsdelen og liten arbeidsledighet. Dette må likevel ikke være en sovepute for utviklingen. Landsdelens naturressurser kan i fremtiden skape en rekke nye arbeidsplasser og tilføre nasjonen store inntekter. Det blir derfor viktig å få rekruttert arbeidskraft med den riktige kompetanse slik at mest mulig av verdiskapingen blir igjen lokalt.

Generelt vil utvalget peke på følgende tiltak for å sikre verdiskaping i nord:

- Fri flyt av arbeidskraft i hele Barentsregionen.
- Politiske tiltak for å øke konkurransekraften for nordnorsk industri.
- Få på plass klare strategier og rammebetingelser for industriutvikling.

1. GRENSESONEN NORGE - RUSSLAND

I forbindelse med delelinjeavtalen og innføring av grenseboerbevis bør man fra norsk side arbeide aktivt med å gjøre sonen på begge sider av grensen til en samarbeidssone mellom norsk og russisk industri, reiseliv, samferdsel, offentlig servicetilbud og innenfor folk-til-folk-samarbeid.

At man fra norsk side nå har åpnet Barentshavet sørøst gjør at man bør øke fokus på utbygging av infrastruktur i området og intensivere arbeidet med å få på plass felles norsk-russiske industriprosjekter. Med opprettelsen av grenseboerbeviset oppstår det en unik mulighet for begge land til å utvikle dette området til gjensidig

Melkøya Snøhvit. (Foto: Øyvind Hagen - Statoil)

nytte. Nå når delelinjen ute i havet endelig er fastsatt kan man se for seg en rekke samarbeidsprosjekter også med tanke på de ressurser som finnes i havområdene utenfor.

Forslag:

- Grenseovergangen på Storskog må ha døgnåpent. Infrastrukturen på grensen må oppgraderes.
- Russiske borgere med rett til Pomorvisum, må gis samme rettigheter som EU/EØS borgere ved arbeid i Norge.
- Denne sonen kan utvikles til en felles industrisone.
- Det innføres samme tollregler som for øvrige nordiske og EU land.
- Det må være et fritt arbeidsmarked innenfor sonen.
- Midlene som ble avsatt for rensing av Nikelverket, og som ikke er benyttet, bør omdisponeres og settes av til utviklingsprosjekter i grensesonen som kan gi økt nærings- og kulturaktivitet.
- Etablere en "think tank"/gruppe med utgangspunkt i industriell erfaring, politisk erfaring, internasjonale erfaringer, kompetansemiljøer innenfor høyskole og universitet, politiske og industrielle kontakter.

2. FISKERI

Dagens situasjon for fiskeriet i Barentshavet er at man har en rekordstor fiskestamme innenfor en rekke arter. Spesielt er dette tilfelle for hvitfisksektoren som har en kvote på 900.000 tonn. Den vil kanskje øke til opp mot 1,2 mill tonn i løpet av noen år, iflg. havforskningen. Dette gir betydelige markedsmessige utfordringer for hvitfisksektoren i årene som kommer.

FNs matvareprogram FAO forventer økt behov for sjømat

Økt befolkningsvekst og økt velferd i store deler av

verden fører til at det blir større knapphet på sentrale naturressurser. I den norske debatten om nordområdene har dette ført til forsterket fokus på de rike petroleumsressursene i nord. Dernest har det vært fokus på at det i nord er store reserverer av sentrale mineraler. Mat som ressurs har det derimot ikke vært et like sterkt fokus på, dette på tross av at FNs matvareprogram FAO forventer at den globale befolkningsveksten vil bidra til økt globalt behov for mat generelt, og sjømat i særdeleshet.

Befolkningsveksten bidrar ikke bare til økt behov for sjømat. Folkehelsen tilsier at sjømatkonsumet globalt bør økes. I tillegg forventes det at global oppvarming vil bidra til ørkenifisering av store og rike landbruksarealer, og slik bidra til ytterligere å øke behovet for sjømat. I en slik sammenheng mener utvalget at det er behov for å løfte sjømatproduksjonens betydning langt høyere på agendaen, og i større grad enn i dag se våre rike marine naturressurser som viktige i en geopolitisk kontekst.

Rike marine havområder i nordområdene

Havområdene i nord er svært rike på fisk, og noen av verdens best forvaltede og største villlevende fiskerier foregår i nordområdene, ikke bare i Norge, men i alle de polare områdene. Norge har rettigheter på svært rike og viktige fiskerier. I tillegg fører Golfstrømmen og norskekysten til at vi har lokaliteter for en svært stor havbruksproduksjon. Kun 6 promille av sjøarealet i Norge brukes i dag til havbruk, og det er i nord ansett å være stor tilgang på lokaliteter. Havtemperaturen i nord gjør at det er mindre problemer knyttet til lakselus. Resultatet er at Norge er en viktig tilbyder av sjømat, og dermed innehar en viktig og knapp ressurs.

I en situasjon med økt matvareknapphet er ikke bare de norske kyst- og havområdene av stor betydning. Det forventes også at produksjonen kan økes. Havbruksnæringen har potensial for økt produksjon.

Norsk suverenitet og norske rettigheter til delte fiskebestander

Med økende mangel på matvarer vil norsk suveren-

Havområdene i nord er svært rike på fisk, og noen av verdens best ikke bare i Norge, men i alle de polare områdene.

itet til havområder, og også våre relative andeler av delte fiskebestander kunne komme under press. Vi ser i dag et økende konfliktnivå i samarbeidet med land som Island og Færøyene. I et lengre tidsperspektiv kan vi også se for oss at vi kan få flere konflikter om fordelingen av fiskerettigheter, ikke bare med de små øystatene, men med andre land som i dag har interesser, eller som i fremtiden vil kreve interesser i disse områdene.

Handel viktig i et nordområdeperspektiv

Norge deler ikke bare fiskeressurser med sterke blokker/land som EU og Russland. Dette er også helt avgjørende handelspartnere med Norge. I motsetning til Norge, som eksporterer en stor del av vår sjømatproduksjon, har disse landene et økende behov for import av sjømat. Russland har på få år utviklet seg til det viktigste enkeltmarkedet for norsk sjømat. Det er utviklet logistikk-løsninger som gjør at vi i dag kan føre fersk sjømat til store befolkningsområder som Moskva og St. Petersburg.

Videre er tendensen innenfor sjømat at forbrukerne i større og større grad ønsker å få tilgang til ferske sjømatprodukter av topp kvalitet.

Forslag:

- Utvidet satsning på produktutvikling og markedsføring for hvitfiskektoren.
- Økt satsning på salg av levende sjømat.
- Økt satsing på kvalitet.
- Økt satsing på teknologi.
- Økt satsing på nye og lite utnyttede arter.

3. OPPDRETT

Oppdrett er en viktig distriktsnæring som skaper store verdier og som gir sysselsetting i distriktskommuner. Det fremgår også i den fremlagte sjømatmeldingen. Med dagens klimaendringer, som fører til et varmere hav, vil Nord-Norge få en gunstig utvikling. Med Nord-Norges store uutnyttede oppdrettspotensial vil dette kunne gi stor sysselsettingseffekt og sikre bosetting i distrikter med svakt næringsgrunnlag.

Forslag:

- Nord-Norge må prioriteres ved tildeling av nye

konsesjoner.

- Virkemiddelapparatet må gis muligheter til å gi støtte til å bygge opp smoltkapasiteten i landsdelen.
- Landsdelen må sees under ett og det må gjennomføres en strategiprosess som legger en helhetlig plan for utviklingen av næringen i landsdelen.
- Det må avsettes tilstrekkelige arealer for at næringen kan vokse.
- Sjømatmeldingen åpner for en arealavgift knyttet til oppdrettsnæringen. Dette er et viktig tiltak. Siktemålet bør likevel være å få til en arealavgift som gir årlige bidrag til den kommunale økonomi.
- Forskning innenfor oppdrett bør styrkes, også med tanke på nye arter og sykdomsforebygging.
- Utbygging av infrastruktur må prioriteres for å gi best mulig tilgang til markeder.
- Dagens eierskapsbegrensing for en enkelt aktør bør beholdes.

4. PETROLEUMSINDUSTRIEN

Petroleumsindustrien er på vei nordover. I utvalgets virkeperiode har det vært en positiv utvikling i petroleumsvirksomheten i landsdelen. Dette skyldes både regjeringens politikk på området, synliggjort gjennom Nordområdemeldingen og Petroleumsmeldingen, de enkelte operatørselskap og leverandørbedrifters vilje og evne til å ta landsdelen i bruk, samt nye og spennende prosjekter og funn i landsdelen. Kort sagt kan en si at det har vært et skifte fra en situasjon hvor petroleumsindustrien var på vei til Nord-Norge, til en situasjon hvor den er til stede i landsdelen.

Gjennom de siste tre år har det blitt tatt en rekke viktige beslutninger som har forsterket og sementert petroleumsindustriens tilstedeværelse. De viktigste driverne har vært prosjektene Skarv, Goliat, Aasta Hansteen og Johan Castberg. Prosjektene har, for det første, ført til en markant økning i tilstedeværelse fra operatørselskapene i landsdelen og en tydelig endring i disse selskapenes strategi for å øke ringvirkningene fra prosjektene i landsdelen. For det andre har et stort antall viktige leverandørbedrifter til hele verdikjeden i petroleumssektoren etablert seg i

forvaltede og største villlevende fiskerier foregår i nordområdene,

landsdelen både for å posisjonere seg mot markedet på nordnorsk sokkel, fordi det blir stilt krav til dem gjennom operatørselskapenes kontraktsstrategier, og fordi de ønsker å hente ut potensialet for rekruttering i landsdelen. For det tredje har leverandørbedrift-er fra hele landsdelen enten økt sine salg til bransjen eller konkurrert seg til kontrakter for første gang.

Videre utfordringer

For å øke ringvirkningene av petroleumsvirksomheten ytterligere er det fortsatt noen utfordringer som står igjen:

Åpning av nye områder for petroleumsvirksomhet

Grunnlaget for å øke aktiviteten på land i Nord-Norge er avhengig av aktiviteten i havet. Utvalget ser det derfor som meget viktig at oljeselskapene sikres tidsriktig tilgang til nye leteområder.

Konsekvensutredning av det nordøstlige Norskehavet

Det bør åpnes for en konsekvensutredning etter Petroleumsloven av Nordland VI, VII og Troms II med sikte på å åpne disse for petroleumsvirksomhet, men med strenge krav til miljø, sikkerhet og beredskap, samt til sameksistens med andre næringer.

En mulig åpning av Nordland VI, VII og Troms II er viktig av flere årsaker. Den geologiske kompetansen i oljeselskapene i dette området er meget god. For Jan Mayen og Barentshavet sørøst er den geologiske kompetansen i oljeselskapene mindre god. Hovedårsaken til dette er manglende seismiske data og andre datakilder. Å modne disse områdene frem til nominering av lisenser vil derfor ta flere år.

Samlet er Nordland VI, VII og Troms II et område som er ca. 400 kilometer langt. I «Erfaringsstudie om ringvirkninger fra petroleumsvirksomhet for næringsliv og samfunn for øvrig», som er utarbeidet i forbindelse med Kunnskapsinnhenting for det nordøstlige Norskehavet, heter det blant annet i rapportens sammendrag:

«Erfaringene fra de studier av ringvirkninger som gjennomgås i denne rapporten viser at det oppstår

forskjellige ringvirkninger med basis i steders ulike forutsetninger. Størrelsen på tettstedene, samt omfang av industrielle basisnæringer, synes å ha betydning for omfanget av ringvirkninger.»

Å hindre aktivitet i dette store området vil dermed avskjære næringslivet i regionen mellom Bodø og Tromsø fra å kunne dra nytte av de nærhetsfordeler som beskrives over, med de negative effekter dette vil medføre for sysselsettingen i området og områdets attraktivitet.

I diskusjonen om fremtidig gassinfrastruktur virker dette 400 km lange strekket som en kostnadsfaktor som fremtidige funn av gass i Barentshavet må ta med i beregningen, dersom de skal prøve å løfte et funn frem til en utbygging. Dersom det blir gjennomført leting etter, og gjort funn av, drivverdige forekomster av gass i nordøstlige Norskehav, så vil dette også medføre utbygging av rørkapasitet som korter ned avstanden mellom Barentshavet og gassinfrastrukturen i Norskehavet.

For at Norge skal fremstå som en sikker langsiktig leverandør av gass til EUs energimiks, sikre videre drift av den nasjonale gassinfrastrukturen og bygge infrastrukturbroen mot Barentshavet, er det viktig å finne ny gass .

Gjennomføre åpningsprosessene i havområdene ved Jan Mayen og Barentshavet sørøst

Regjeringen har fremmet forslag til Stortinget om åpning av Barentshavet sørøst, mens havområdene ved Jan Mayen er satt på vent for at Oljedirektoratet skal kunne foreta ytterligere geologiske analyser av området.

Havområdene ved Jan Mayen

Konsekvensutredningen har ikke avdekket forhold som synliggjør at havområdene ved Jan Mayen ikke bør åpnes for petroleumsvirksomhet. Området bør derfor åpnes for petroleumsvirksomhet med de begrensninger som ligger i gjeldende forvaltningsplan for området.

Harstad. (Foto fra Wikimedia Commons)

Barentshavet sørøst

Konsekvensutredningen har ikke avdekket forhold som synliggjør at Barentshavet sørøst ikke bør åpnes for petroleumsvirksomhet. Området bør derfor åpnes for petroleumsvirksomhet med de begrensninger som ligger i gjeldende forvaltningsplan for området.

Infrastruktur/transport

Norske plan- og beslutningssystemer er ikke utformet for å håndtere den hurtige utviklingen som skjer på en del steder i Nord-Norge som følge av den framvoksende petroleumsindustrien.

Planlegging og utbygging av offentlig infrastruktur i form av veier, flyplasser mv. blir hengende etter i utviklingen. Dersom en skal kunne realisere transport- og infrastrukturtiløsninger på en tilfredsstillende måte, vil det kunne kreve prosjektorganisering i spesielle tilfeller, da basert på egne politiske retningslinjer. Samtidig vil det være behov for betydelig endring av plan- og beslutningssystemet, slik at dette kan gjennomføre sine prosesser langt raskere enn det kan i dag.

Bruk av gass til industrielle formål

I Nordområdemeldingen, under det strategiske satsingsområdet «Regjeringen vil legge til rette for en forsvarlig utnyttelse av petroleumsressursene i nord», heter det blant annet at: «I lys av mulige nye funn vurdere potensialet for lønnsom bruk av gass på land og hvordan ny infrastruktur kan utvikles.»

Industri i større målestokk, med gass som en hovedinnsatsfaktor sammen med malm/mineraler, vil være aktuell på ilandføringsstedene for gass. Det bør etableres en offensiv industripolitikk med siktemål å utnytte dette betydelige potensialet for verdiskaping og arbeidsplasser som finnes i nord, slik det er signalisert i Nordområdemeldingen.

DRI-verk med malm fra Sør-Varanger eller fra Kiruna via Narvik havn vil være et aktuelt satsingsområde. Rundt slike industriutbygginger vil det kunne etableres også annen form for industri, som carbon blackproduksjon mv. Rammevilkår i forhold til CO²-håndtering, avgifter mv. må tilsvare andre europeiske land/EU. Norske smelteverk er i dag best i klassen i forhold til klimautslipp. Å hindre nyetableringer av smelteverk i Nord-Norge, som deretter blir erstattet av smelteverk i andre land, vil medføre økte CO² utslipp i verden.

For å sikre muligheten til bruk av gass i landsdelen må nødvendige mengder av gassen som produseres på nordnorsk sokkel gjøres tilgjengelig på land. Slik det ser ut i dag vil dette best kunne sikres ved at gassen gjøres tilgjengelig som LNG. Det må derfor sikres at de fremtidige gasstransportløsningene som blir etablert gir denne muligheten.

Kortreist kraft og kortreist gass vil danne grunnlag for å redusere utslipp på verdensbasis. Planprosesser må effektiviseres og slankes for ikke å undergrave vekst og videre utvikling.

Utdanning/kompetansebygging

Det er allerede et betydelig misforhold mellom utdanningskapasitet og tilpassing av utdanning til petroleumsnæringens behov, og utdanningssektorens evne og muligheter til omstilling og tilpassing til disse behovene.

Det vil være nødvendig med en betydelig satsing på utdanning i tekniske fag i bred forstand, offshorerettet utdanning mv. Dette både på videregående nivå og høgskole/universitetsnivå.

Det må sikres en massiv satsing på å tiltrekke seg arbeidstagere utenfra. Dette kan for eksempel gjøres gjennom å etablere et prosjekt for å bygge Nord-Norges attraktivitet for mulige arbeidstagere ved en satsing gjennom Barents 2020.

Det bør i tillegg legges til rette for aktiviteter som tar sikte på at flest mulig nordnorske barn og unge utdanner seg til å bli kandidater til å jobbe innenfor petroleumsbransjen. Dette kan også gjøres gjennom Barents 2020.

Forslag til tiltak:

- Konkretisering av mål for regionale og lokale ringvirkninger i PUD.
- Etablerte base- og driftsmiljøer i nord må styrkes og videreutvikles.
- Offentlig tilstedeværelse i Nord-Norge av myndighetsorganisasjoner, herunder spesielt reetablering av Petroleumstilsynet.
- Planprosesser må effektiviseres for ikke å undergrave vekst og videre utvikling og for å sikre gjennomføringsevne.

Lofoten, Vesterålen og Senja.

Utvalget er delt i synet på konsekvensutredning av disse områdene. Flertallet foreslår:

- Det bør åpnes for en konsekvensutredning etter Petroleumsloven av Nordland VI, VII og Troms II med sikte på å åpne disse for petroleumsvirksomhet, men med strenge krav til miljø, sikkerhet

og beredskap, samt til sameksistens med andre næringer.

Et mindretall bestående av Kjersti Markusson, Jarle Aarbakke, Ragnhild Dalheim Eriksen og Gunnar Album foreslår i stedet:

Områdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja er blant verdens mest verdifulle og sårbare fiskeri-områder. Alle de viktigste fiskebestandene i Norskehavet og Barentshavet passerer den smale sokkelen i sine egg-, larve- og ynglefaser. Det gjelder den nordøstarktiske torsken (skreien), norsk vårgytende sild, arktisk sei, hyse, brosme og steinbit, blåkveite med flere.

Den smale sokkelen har et variert landskap med store korallrev og et stort tilhørende biologisk mangfold av bunnorganismer, og sjøfuglbestandene er de største i Europa. Den smale sokkelen gjør også at potensialet for arealkonflikt mellom fiskeriaktivitet og petroleumsvirksomhet er større her enn i Barentshavet.

Et klart flertall av befolkningen i landsdelen er mot oljeboring i Lofoten og Vesterålen. En utbygging er beregnet å gi mellom 400 og 1100 årsverk i Nordland og Troms. Til sammenligning sysselsetter varige næringer som fiskeri og reiseliv om lag 6000 bare i Lofoten, Vesterålen og Senja.

Kombinasjonen av den smale sokkelen, risikoen for skade på andre næringer, store miljøverdier og de manglene ved dagens beredskap utvalget enstemmig har pekt på i kapittel 2.6, tilsier at områdene utenfor Lofoten og Vesterålen ikke åpnes for petroleumsvirksomhet nå.

Barentshavet sørøst, havområdene rundt Jan Mayen

Flertallet mener at disse områdene må åpnes for petroleumsvirksomhet. Et mindretall bestående av Gunnar Album og Kjersti Markusson uttaler:

Havområdene ved Jan Mayen og Barentshavet sørøst er sårbare områder som er viktige blant annet for sjøfugl. Begge områdene gir også spesielle beredskapsutfordringer som is, høy sjø og mørketid i tillegg til stor avstand til beredskapsressurser. Et mindretall på to ønsker derfor ikke å starte åpningsprosessene for disse havområdene.

5. LANDBASERT INDUSTRI I NORD-NORGE

I Nord-Norge er det mange ressurser som, dersom de settes i kombinasjon med hverandre, kan være en drivkraft for en utvidet industrialisering av Nord-Norge. Dette er for eksempel:

- Fornybar energi.
- Gass.
- Malmer/mineraler/smelteverksindustri.
- Bioteknologi og marin sektor.
- Støttefunksjoner for olje og gass /maritim industri.
- Infrastruktur.

Disse ressursene gir mulighet for å skape et fremtidsbilde, der de settes sammen for å lage en lengre verdikjede enn dagens typiske råvareproduksjon og ressursuttak.

Fornybar energi

I Nord-Norge er det store uhøstede ressurser av fornybar energi. Spesielt kan det nevnes vindkraft, tidevannskraft, vannkraft og havstrømskraft, bioenergi (fra hav og land) og geotermisk energi. Det har i liten grad vært fokusert på hvordan denne energien kan danne grunnlag for annen industrisatsing i nord. Ved å utvide perspektivet på denne måten blir det også naturlig å inkludere kunnskapskomponenten, dvs. å synliggjøre på hvilke områder landsdelen har kunnskapsmessige fortrinn og erfaringer som kan ha betydning både for industrialisering og oppbygging av kompetansesentra i landsdelen.

Forslag:

- Industrimessig produksjon og/ eller sammensetting av kraftverk for produksjon av ny fornybar energi. Veien til fornybarsamfunnet går gjennom de kompetanseområdene som i dag og i fremtiden leverer til petroleumsvirksomhetene, fordi de grunnleggende ingeniørfagene er de samme. Dersom vi skal utnytte det fulle potensialet ved å produsere alternativ energi i nord, vil det være nødvendig å utnytte nærheten til energibærerne og arbeide for å få etablert denne typen industriell sammensetting og produksjon i nord. Som eksempel kan nevnes samkjøring mellom vind og vannkraft.
- Forutsigbare og konkurransedyktige rammevilkår. For å stoppe lekkasjen av norsk kapital og tekno-

logi på dette feltet må rammevilkår være konkurransedyktige og saksbehandlingen av konsekvensvilkår være forutsigbar. Det bør etableres støtteordninger som gir gunstige betingelser for å få frem slike prosjekter fra gründerstadiet til industriprodukt.

- Overføringsnett. Det må bygges en kraftinfrastruktur som legger til rette for at fornybar energi kan utnyttes både nasjonalt og internasjonalt.

Malmer/mineraler/smelteverksindustri

Regjeringens mineralstrategi er en nødvendig avklaring av en rekke forhold knyttet til utviklingen av en mineralindustri i Nord-Norge. Næringen er utfordrende både i forhold til kapital, lokale og regionale konflikter, forurensings spørsmål og urfolksinteresser. Utvalget slutter seg til regjeringens hovedmålsettinger for næringen:

1. En verdiskapende og lønnsom mineralnæring med god vekstkraft.
2. Norsk mineralnæring skal være blant verdens mest miljøvennlige og aktivt søke fremtidsrettede løsninger.
3. Forutsigbar og effektiv saksbehandling skal være en rettesnor for alle statlige, regionale og kommunale myndigheters praktisering av regelverk overfor næringen.
4. Vekstkraften i næringen skal styrkes gjennom fortsatt satsing på mineralkartlegging, tilgang på informasjon om norske mineralressurser, bedre ressursplanlegging, fortsatt utvikling av mineralforvaltningen og satsing på kunnskap og tilgang på kompetent arbeidskraft.

Nord-Norge har allerede i dag en mineralbasert industri, og det finnes et stort uutnyttet potensial for videre utvikling.

Forslag:

- NGU må få tilstrekkelige midler til fortsatt kartlegging av mineralressurser.
- Mineralloven må gi klare og gode rammevilkår for denne industrien. Spesielt er det viktig å skape forutsigbare rammevilkår for selskaper som ønsker å investere i denne næringen i landsdelen.
- Virkemiddelapparatet på dette området må styrk-

es for å få på plass ordninger som gjør det mulig å støtte gründere frem til produktene er industrialisert og kommersielt lønnsomme.

Støttefunksjoner for olje og gass/maritim industri

Dette er en næring som vil få stor betydning for landsdelen fremover. Baser knyttet til olje- og gassindustrien vil ha behov for hundrevis av nye fagarbeidere av forskjellig kategori. Det vil også være behov for raske utbygginger som vil gi stort press på anleggssektoren og kommunale tjenester. Landsdelen må være seg bevisst hvordan man både skaffer seg kompetent arbeidskraft og hvordan man unngår for mye «fly in, fly out» personell.

Oppbygging av ingeniørmiljøer knyttet til olje- og gassnæringen i landsdelen vil også gi behov for utvidet satsing på denne type utdanningsmiljøer. Et stort press på denne fagkompetansen vil gi store utfordringer for andre, mindre lønnsledene, næringer. Kompetansemiljøene rundt miljøvern i Nord-Norge må stimuleres for å ligge i front av utviklingen. Nordnorsk industri innenfor oljelenseteknologi har vist seg å være verdensledene. Slike miljøer må stimuleres til fortsatt satsing.

Nordnorsk maritim industri, både på sjø og land, må trekkes med og gis muligheter til å bygge opp kompetanse rundt vedlikehold og drift av olje- og gassinstallasjoner.

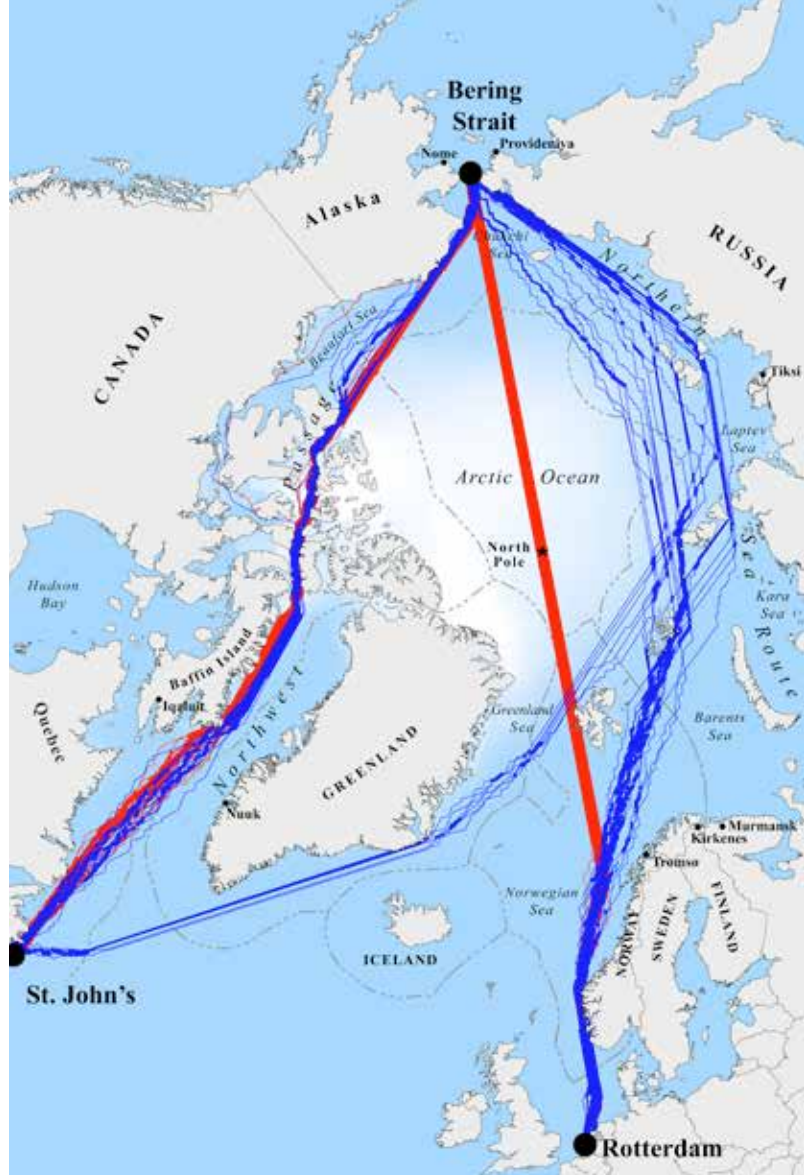
Forslag:

- Arktisk kompetansesenter innenfor petroleumsindustrien må legges til Nord-Norge.
- Virkemiddelapparatet må tilrettelegge for at industriklynger innenfor olje- og gassnæringen i Nord-Norge får nødvendige midler for innovasjon og bedriftsutvikling.
- Det må, i den grad det er mulig innenfor dagens lovverk, gis fortrinn for lokal industri til å komme inn i denne næringen.

6. GENERELT

Den nordlige sjørute

I fremtiden kan det være mulig å benytte seg av den nordlige sjørute hele året. Denne ruten vil medføre store besparelser i tid og kostnad. Dersom for-

Nordlige seilingsleder. (Ill: L. C. Smith og S. R. Stephenson, PNAS)

holdene legges til rette kan logistiktjenester bli en stor vekstnæring for landsdelen. NHO, Kystverket og High North Logistics har pekt på at Kirkenes havn er den best egnede til dette formålet.

Forslag:

- Norge må, som Russland, gå i gang med å utpeke havn som skal rustes opp til å være snuhavn for tonnasjen som skal gå gjennom Nordøstpassasjen.
- Det bør innarbeides planer for en slik havn i den neste NTP.
- High North Logistics bør tilføres tilstrekkelige ressurser til å bygge opp kompetansen på den nordlige sjørute.

Foto: SKS/Salten Netfjerner AS

KAPITTEL 5

Logistikk og infrastruktur

1. BAKGRUNN

Naturressurser i nord gir grunnlag for ny vekst i næringer som olje og gass, mineraler og industri, sjømat og turisme. Mineralfunn i nabolandene og nye internasjonale transportårer kan gi nye muligheter for norsk transportsektor (jernbane, havn og nordlig sjørute). Framtidig vekst krever konsentrert satsing i industri, olje- og gassektoren, havbruk og reiseliv for å utvikle attraktive og sterke næringsmiljøer med god kompetanse. Lete- og industriaktiviteten i petroleumssektoren øker meget sterkt og fokus er flyttet nordover.

Transportinvesteringene bør konsentreres til vekstregioner som får funksjonelle lufthavner, gode havner og god vegstandard helt fram. Det er behov for gode veger inn til regionsentrene, gode tverrforbindelser fra havbruksområdene inn til stamveg og styrking av E6 som er hovedforbindelsen nord-sør.

I tillegg er utbygging av nye tilførselslinjer for elektrisk kraft og videre satsing på bredbånd nødvendig. En stabil energiforsyning er grunnlaget for en positiv næringsutvikling i nord. Transportnettet for elektrisk energi må derfor bygges ut for å sikre tradisjonell og ny industri og nye datalagringsmuligheter, men også for å bygge ut fornybar energi både på land og hav.

I transportsammenheng er det viktig å ha et nordområdeperspektiv som, i tillegg til Nord-Norge, også omfatter korridorer til Nord-Sverige, Nord-Finland og Nordvest-Russland som er relevante for transportutviklingen i Nord-Norge. Dette er nå under utredning av de involverte stater.

Ofotbanen. (Foto: Njål Svingheim, Jernbaneverket)

Nasjonal Transportplan 2014-2023 er vedtatt av Stortinget 18. juni 2013. I planen kommer Nord-Norge forholdsvis godt ut med mange viktige prosjekter for næringslivet. Det er mange prosjekter som skal gjennomføres i første del av perioden 2014-2017, og det er noen svært viktige næringsprosjekter, som er omtalt under hver region, som bør framskyndes. Alle disse er næringsutløsende og derfor viktige å prioritere fram. Det viktigste er at veg, bane, havner og flyplasser ses i sammenheng, slik at en oppnår gode løsninger for sammenhengende transport av gods og folk.

2. INDUSTRI- OG NÆRINGSREGIONER I NORD-NORGE

Det utvikler seg fire industriregioner i landsdelen i tillegg til de tre etablerte og raskt voksende handelsnærings- og serviceregionene. Staten må derfor i infrastrukturens sammenheng satse på disse framover.

Industriklynger

- Helgeland, Mo-Mosjøen-Sandnessjøen
- Ofoten, Vesterålen og Lofoten
- Hammerfest-Kvalsund-Honningsvåg
- Kirkenes-Varanger-Pechenga

Større vekstsentra

- Bodø
- Tromsø
- Alta

Helgeland

Dette er tradisjonelt en svært viktig industriregion. Framtidig ilandføring av gass, forsyningsbaser og industriell utnyttning av petroleumsaktiviteten krever havner med store arealer og stor dybde, god vegstandard inn til havn/baser og regionsenter samt gode flyforbindelser. Oljeaktiviteten krever store mannskapsutskiftninger i visse faser (store fly ønskelig), og en til to kortbaneplasser bør erstattes av en stamflyplass. Den geografiske utstrekningen av regionen krever gode vegforbindelser internt. I tillegg trenger en sterkt voksende havbruksnæring god og sikker forbindelse inn til en utbedret E6.

Bodø – Salten

Bodø er fylkeshovedstaden i Nordland og knutepunkt for utdanning, transport og administrasjon i Nordland. Regionen er i dag et kompetanse-, forsvars-, rednings-, næringslivs-, handels og administrasjons-senter, i tillegg til industriklynger i Glomfjord, Fauske og Rognan. Regionen har stor havbruksaktivitet. Bodø (50 000 innbyggere) har jernbane, nasjonal havn, containerhavn og stamflyplass. Ligestilling av byens stamflyplass med hensyn til landingsavgifter og ny rullebane er viktige tiltak. Et godt flyrutetilbud er viktig for videreutvikling av kompetanse- og reiselivsnæringene. Styrking av vegnettet inn til regionsenteret vil gjøre regionen og arbeidsmarkedet større og mer effektivt.

Nybygging i Bodø. (Foto: Svein-Arnt Eriksen, UiN)

Ofoten, Vesterålen og Lofoten

En eventuell petroleumsvirksomhet utenfor denne regionen vil kreve langt bedre vegforbindelser inn til en framtidig storflyplass i Lofoten og raskere reisetid til Evenes. Dette vil både reiselivet, framtidig petroleumsvirksomhet og havbruksnæringene dra nytte av. Narvik bør styrkes som logistiksenter for mineral- og malmeksport med større havnearealer og Ofotbanen bør få dobbeltspor pga økt trafikk av malm og stykkgods. Øvrige havner i regionen spesialiseres (fiskeri og havbruk, fiskeri og reiseliv, oljevernbase og forsyninger) og farleder må utbedres. Bygging av E 6 Hålogalandsbrua ventes å effektivisere transporten i regionen.

Tromsøregionen

Tromsø er en vekstby innenfor handel, næringsliv, og administrasjon og har et betydelig forsknings- og universitetssenter. Byen har 70 000 innbyggere, har stamflyplass og er utpekt som nasjonalhavn. Styrking av vegnettet inn til regionsenteret vil gjøre regionen og arbeidsmarkedet større og mer effektivt. Et godt flyrutetilbud er viktig for videreutvikling av kompetanse- og reiselivsnæringene. Lufthavnen bør derfor utvides.

Hammerfest-Kvalsund-Honningsvåg

Hammerfest (10 000 innbyggere) vokser fram som et senter i petroleumsutviklingen i nord, med ilandføring av gass og basefunksjoner for Barentshavet sør. Ca 1100 nye arbeidsplasser i petroleumsnæringen

er kommet siden 2002. Stort behov for innpendling av personell krever snarlig etablering av ny flyplass og høgere vegstandard. Tilstrekkelige og egnede havnearealer med gode farleder er også viktig. Etablering av gruveindustri i Kvalsund vil kreve infrastrukturopprusting. Ilandføring av olje i Nordkapp krever opprusting av veg og tunell. Det er viktig at Rv 94 Skaidi-Hammerfest og utbedring av E69 Skarvbergtunnelen til Honningsvåg framskyndes til perioden 2014-2017 med bakgrunn i næringslivets behov.

Alta regionen

Alta (20 000 innbyggere) er et vekstsenter i regionen, som kompetanse-, service- og handelssenter med kompetansefylde. Alta er viktig som innfallsport for turisme og har en sterk bygg- og anleggsklynge samt mineralindustri. Høg standard på veg, havn og stamflyplass er nødvendig. Flyplassen bør derfor utvides.

Kirkenes – Varanger – Pechenga

Kirkenes (10 000 innbyggere) har en sterk oppblomstring på grunn av gjenåpning av Sydvaranger Gruve, kan få framtidig malmbane fra Finland, økt samarbeid med Russland og utvikling av den nordlige sjøruten. Havneutvidelse vil kreves for økt malmtransport, forsyningsbase for petroleumaktivitet og base for den nordlige sjørute. Bedre forbindelser mot Russland og mulig jernbaneforbindelse utvikles avhengig av russisk strategi og kapasitet i Murmansk havn. Det er viktig å få til en helhetlig veg-, stamnetthavn og flyplassutvidelse i Sør-Varanger. I Vadsø er det tatt

initiativ for etablering av et stort datalagringsnett som vil kreve mye grønn kraft. I forbindelse med etablering av datasenteret er det også et initiativ for å etablere en såkalt «internet exchange node» (IX-node) samme plass. En slik IX-node vil kunne gjøre Varangerområdet til et digitalt sentrum i Europa. Bygging av ny Tana Bru E6 vil være svært viktig for næringstransport.

3. BYGGE UT INFRASTRUKTUR OPP MOT INDUSTRI- OG NÆRINGSKLYNGENE I NORD-NORGE

Andre viktige utbyggingsbehov på tvers av alle næringer:

- Sterk oppgradering av E6 i hele Nord-Norge og tilknyttede riks- og fylkesveger som letter distribusjon av produkter, knytter de industrielle miljø sammen og letter kommunikasjon til og fra lufthavner og havner/baser.
- Bygge ut 420 kV overføringsnett for elektrisk kraft til/fra Nord-Norge og skape "Arctic Circlering" til Nordkalotten.
- Fortsatt utbygging av bredbånd med ring til Nordkalotten og russisk del av Barentsregionen.
- Farledsutbedring for større skip og økt transport på kjøll .
- Dobbeltspor på Ofotbanen.
- Jernbaneforbindelse fra Finland til Kirkenes.
- Mulig jernbane fra Kirkenes til Nikel og Murmansk.
- Den nordlige sjørute i kommersiell drift gjennom større deler av året krever utbygging av Kirkenes havn for å møte økningen i skipstrafikk gjennom ruten.
- Et bedre flyrutetilbud med direkteruter både fra inn- og utland.
- Sørge for døgnåpne tollstasjoner for effektiv eksport.

4. REGIONALE FLYRUTER

Regionale flyruter

Nord-Norge er en langstrakt landsdel og med voksende næringsmiljøer innenfor petroleumsbransjen i alle regioner. Næringsmiljøene bærer preg av at det kan være lange avstander mellom leverandør og kunde og mellom leverandører som ønsker å samarbeide for å være i posisjon til å levere til en kunde. Her spiller det regionale flyrutetilbudet en viktig rolle.

Utvalget opplever at det regionale flyrutetilbudet i dag er lagt for mye opp i forhold til transport inn og ut fra Bodø og Tromsø. Dette er forståelig ut fra perspektivet å mate passasjerer inn på fly mot Oslo, og at det er et utstrakt behov for transport til og fra fylkeshovedstedene og for eksempel pasienttransport til de store sykehusene.

Dette organiseringsfokusset gjør at gjennomgående ruter mellom viktige næringsregioner i svært liten grad finnes.

Tiltak:

- Deler av ressursene i FOT-rutesystemet⁵ omprioriteres til å skape interne gjennomgående flyruter i landsdelen som sikrer næringslivet i Nord-Norge gode muligheter for samvirke til en fornuftig pris. Her er spesielt aksene Helgeland – Bodø – Evenes – Tromsø – Alta – Hammerfest – Kirkenes viktig.
- For å forkuttere neste rullering av FOT-rutesystemet, om ca. fire år, skaffes friske midler til veie for etablere gjennomgående flyruter etter en anbudsprosess så snart som mulig.

5. HAVNEUTBYGGING

Utvalget støtter regjeringens satsing på å øke fokuset på logistikk på kjøll, herunder satsingen på Tromsø havn som utpekt havn. Utvalget mener likevel at en slik satsing ikke må føre til konkurransevridning i forhold til andre havner som har gjennomført, eller har planer om å gjennomføre, infrastruktursatsinger for å legge til rette for petroleumsvirksomhet. I de havnene som allerede har bygget ut slik infrastruktur har dette foregått ved hjelp av privat kapital og kommunalt lånte midler. For eksempel er basesatsingen på ca. 1 mrd norske kroner i Sandnessjøen kommet i stand gjennom privat kapital samt kommunale lån på ca. 300 mill. norske kroner. Satsingene må foregå på like vilkår.

---

5. Flyruter som drives på grunnlag av kontrakt med Staten som kompenserer en fastsatt del av kostnadene.

KAPITTEL 6

Svalbard

Svalbard står, og har alltid stått, sentralt i norsk interessepolitikk i nord. Industrielt har Norge, gjennom de siste tiårene, satset på kulldrift som fundament for å sikre landets geopolitiske interesser i dette området. Rundt årtusenskiftet gikk gruvedriften fra å være en subsidiert næring til å bli en virksomhet med solide overskudd. Dette var en av forutsetningene for fortsatt kullproduksjon.

Samtidig er det gradvis satset mer på forskning og reiseliv. Konklusjonen så langt har vært at dette ikke har vært tilstrekkelig til å erstatte gruvedriften fullt ut.

I dag er det igjen usikkerhet knyttet til det økonomiske fundamentet for gruvedriften i Svea.

Samtidig ekspanderer norske næringsinteresser stadig lengre nordover. Mens Svalbardpolitikken i mange år var en refleks av den kalde krigen, ligger øygruppen i dag strategisk til i forhold til olje- og gassproduksjon, fiskerier og seiling over Polhavet. Delelinjeavtalen med Russland og utvidelsen av kontinentalsokkelen utenfor Svalbard forsterker denne utviklingen.

1. NORSK POLITIKK

Stortingsmelding nummer 22 (2008-2009) Svalbardmeldingen, trekker opp hovedlinjene i regjeringens politikk for øygruppen.

I stortingsmelding nummer 7 (2011-2012), Nordområdetmeldingen, legges Svalbardmeldingen til grunn for videre utviklingsmuligheter. Det samme fundamentet er gjort gjeldende i Nærings- og handelsdepartementets "Strategi for mineralnæringen", som ble presentert i mars 2013.

2. UTVIKLINGEN FRAMOVER

For Nordområdeutvalget er det naturlig å peke på at utviklingen i nord og perspektivene på næringsutvikling i nordområdene er vesentlig endret etter at Svalbardmeldingen ble lagt fram i 2009, uten at dette gjenspeiles i vesentlig grad i regjeringens nordområdepolitikk.

Delelinjeavtalen og utvidelsen av kontinentalsokkelen utenfor Svalbard er eksempler på at forutsetningene for norsk geopolitikk og næringsutvikling i nord endrer seg raskt.

Det samme er et samlet Stortings utvidelse av aktuelle lete- og produksjonsområder for olje og gass i Barentshavet.

Skipstrafikken øker i takt med ismeltingen i nordlige områder, og temperaturendringer i havet påvirker fiskeriene i betydelig grad.

I Svalbardmeldingen pekes det fortsatt på Store Norske som et fundament for opprettholdelsen av Longyearbyen som et familiesamfunn. Denne målsettingen er intakt, men gruveselskapets betydning for en slik målsetting vil etter all sannsynlighet svekkes på sikt. Kullforekomstene innenfor det som regnes som akseptable områder minker, samtidig som det miljøpolitiske presset mot kullproduksjon forsterkes. Dette illustreres også ved at norsk Svalbardpolitikk, slik den kommer til uttrykk gjennom tidligere nevnte dokumenter, legger stor vekt på miljøhensyn og vern i sin analyse av utviklingen i Longyearbyen og på Svalbard generelt.

3. SVALBARD, EN DEL AV NORDOMRÅDESATSINGEN

Nordområdeutvalget deler den tverrpolitiske målsettingen, men etterlyser en bredere og mer offensiv næringspolitisk tilnærming til utviklingen på Svalbard.

For utvalget er det naturlig å trekke Svalbard sterkere inn i de målsettinger som gjelder for regjeringens nordområdepolitikk. Det hersker i dag et unaturlig sprik mellom de næringspolitiske ambisjoner som trekkes fram i Nordområdemeldingen og de målsettinger som ligger til grunn for utviklingen på Svalbard.

Etter utvalgets syn vil det forsterke, snarere enn å svekke, det miljøpolitiske ansvar Norge har for utviklingen i nord, dersom nordområdepolitikken i sterkere grad legges til grunn for utviklingen på Svalbard. Det vil også gi en helt annen forutsigbarhet for aktører som i dag er til stede i Longyearbyen, samtidig som Svalbard på denne måten vil inngå som en naturlig del av landsdelens samlede ressurser i forhold til, for eksempel, sikkerhet og beredskap i nord.

4. ARKTISK KOMPETANSE

Store Norske har, sammen med andre selskaper, bygd opp en unik kompetanse rundt logistikk og industriell virksomhet i Arktis. Lokalt gjelder dette for eksempel Pole Position, som i dag er et datterselskap under Store Norske. Nasjonalt vil utvalget spesielt peke på LNS, som i dag driver en utstrakt virksomhet innenfor blant annet tunellteknologi, gruvedrift og logistikk både nasjonalt og internasjonalt.

Universitetscenteret, UNIS, på Svalbard er en viktig og sentral plattform for fortsatt utvikling av arktisk kompetanse innenfor sitt område. Den internasjonale betydningen av dette vises blant annet gjennom CO²-prosjektet. Målet med dette er å utnytte Longyearbyens naturlige fortrinn til både å demonstrere og realisere teknologier for rensing og lagring av CO². Dette illustrerer hvordan UNIS som institusjon er i stand til både å initiere og håndtere prosjekter med store nasjonale og internasjonale ringvirkninger og eksportinntekter.

Fra UNIS understrekes det at fortsatt utvikling i denne

Logistikk på Svalbard. (Foto: Pole Position)

retningen forutsetter et sterkt lokalt næringsliv. Romfartsteknologien er til stede gjennom Kongsberggruppen og Norsk Romsenter.

Innenfor reiseliv har sterke nasjonale og lokale reiselivsoperatører bygd opp en solid kompetanse for ferdsel og naturopplevelser i arktiske områder.

Longyearbyen lokalstyre og Bydrift Longyearbyen besitter unik kompetanse innenfor samfunnsbygging i arktiske områder. Det samme gjelder Sysselmannen. Longyearbyen har i dag også en sterk arktisk kompetanse innenfor en rekke andre felter som søk og redning, byggeteknologi, kraftforsyning, skipsfart, akuttmedisin, brann, miljøforvaltning og bunkers. Til sammen representerer disse institusjonene langt

på vei en utnyttet ressurs i norsk nordområdepolitikk. Fra næringene selv pekes det på at den største utfordringen er mangel på forutsigbarhet og involvering i den nasjonale nordområdepolitikken.

5. OVERORDNEDE TILTAK

Med bakgrunn i den analyse som er gitt foran, vil Nordområdeutvalget spesielt peke på følgende overordnede tiltak for utvikling av en nasjonal nordområdepolitikk som også involverer Svalbard:

- Den næringspolitiske utvikling på Svalbard må prioriteres. Svalbard må inngå som en ordinær del av norsk nordområdepolitikk.
- Svalbard må inkorporeres som et næringspolitisk satsingsområde i nord, på lik linje med resten av nordområdene.

Nordområdeutvalget ønsker en utvikling også innenfor mer industrielt rettet forskning, gjerne som en forlengelse av det pågående CO²-prosjektet.

- Det må skapes forutsigbarhet for næringsliv og institusjoner på Svalbard. På denne måten vil en kunne sikre fortsatt vekst i næringslivet, i tillegg til å ivareta og styrke den arktiske kompetansen som er samlet på Svalbard.
- I forlengelsen av ønsket om en næringspolitisk forutsigbarhet bør Longyearbyens infrastruktur og utbyggingen av denne, sees i et internasjonalt perspektiv.
- Etablere et næringsutviklingssselskap i Longyearbyen for å identifisere nye muligheter til nye næringer basert på eksisterende aktører og kompetanse, med utgangspunkt i øygruppas naturgitte fortrinn. Målet må være å organisere den samlede kompetansen på tvers av næringer og institusjoner, og dermed både systematisere og utnytte dette nasjonale fortrinn i nord.
- En viktig forutsetning for en vellykket nordområdepolitikk er utvikling av en rasjonell og effektiv tjeneste for beredskap, søk og redning. Svalbards beliggenhet og kompetansen hos næringsliv og institusjoner på Svalbard gjør disse til en naturlig og viktig del av dette arbeidet. Riktig organisert og utviklet vil disse aktørene kunne spille en viktig rolle i dette arbeidet.
- Nordområdeutvalget har tidligere oppfordret til utbygging av havna i Longyearbyen, og er glad for at dette er tatt inn i Nasjonal transportplan.
- UNIS må videreutvikles gjennom forsterket forskningsaktivitet og økt utdanningskapasitet, og på denne måten mobilisere hele universitetsfæren inn mot en forsterket satsing i Arktis.
- Svalbard utgjør i dag en sterk forskningsplattform innenfor det naturvitenskapelige felt. UNIS er allerede nevnt. I Ny Ålesund øker internasjonal forskning og tilstedeværelse. Dette er en gledelig utvikling. Nordområdeutvalget ønsker en utvikling også innenfor mer industrielt rettet forskning, gjerne som en forlengelse av det pågående CO²-prosjektet. Slik forskning kan være knyttet til, for eksempel, arktisk logistikk relatert til operasjoner i nordområdene, arktisk teknologi relatert til konstruksjoner og operasjoner i is og permafrost, tjenestevirksomhet knyttet til nye transportruter, utnyttelse av energi- og mineralressurser i Arktis, nye reiselivsprodukter, overvåking og beredskap samt klimaforskning og -tiltak.
- Gjennom forsterket satsing på CO²-prosjektet kan Longyearbyen utvikles til å bli et teknologisk utstillingsvindu for eksportrettet virksomhet.

KAPITTEL 7

Kultur

Kulturlivet i Nord-Norge i dag er svært mangfoldig. Alt fra små særegne kunstmiljøer til store kommersielle kulturnæringsaktører i stor vekst. Kunstnere, kulturaktører og kulturnæringsaktører er alle viktige deler av kulturlivet i landsdelen. Felles for de fleste er at de tar utgangspunkt i lokal kunst, kultur eller natur i sine produkter og er med på å utvikle stedet de tilhører, landsdelen og landet for øvrig. Kunst og kultur har evnen til å styrke og synliggjøre politikk, utvikle lokalsamfunn, skape bolyst, stolthet og tilhørighet. Mange er drevet av sterk idealisme og bygger sin forretningsmodell på offentlige tilskudd. Andre har etablert seg som betydelige næringsaktører, med visjoner om å tjene penger på sine produkter.

Fokuset på Barentssamarbeidet fra 90-tallet og frem til i dag har gjort mye bra for kunst og kultur i landsdelen. I hele kultur-Norge kappes det om pengene, og en stadig tilbakevendende kritikk er at alle pengene havner i hovedstaden. Gjennom, blant annet, Barentssekreteriatet og fylkeskommunene har kulturen i nord hatt friske penger og gode vekstvilkår i flere år. Likevel er det fortsatt svært viktig å fremheve at en offensiv satsing på kultur må gå hånd i hånd med den offensive satsingen på andre næringer i nordområdene. Nordområdeutvalget mener derfor det er viktig at Kulturdepartementet kommer på banen for å uttrykke hva som er departementets mål med kultursatsningen i et nordområdeperspektiv.

Det å skape kunst og kultur i nord har noen helt unike utfordringer sammenlignet med andre steder. Aktørene befinner seg ofte langt fra de store markedene, og opererer i hovedsak på små hjemmemarkeder. Avstandene er store og infrastrukturen komplisert. Og selv om vi gjennom generasjoner har hatt kultursamarbeid på tvers av grensene, så eksisterer det fortsatt store kul-

turforskjeller og barrierer mellom enkelte av landene i nord. Skal vi samarbeide på tvers av landegrensene i nord, må vi tilrettelegge for å minske de geografiske og kulturelle barrierene

Kunsten og kulturen er limet i samfunnet vårt.

1. KULTURNÆRING

Kulturnæring er en av landets mest spennende og raskest voksende næringer. Den bygger på kunst og kultur som fundament i produktet eller tjenesten som tilbys. I landsdelen er denne bransjen i sterk vekst. Som kunstnere og kulturarbeidere flest er kulturnæringsaktørene svært dyktige på sine produkter, men mangler ofte nødvendig kompetanse på næringsdelen av virksomheten. Bransjen har få eller ingen ressursmiljøer å henvende seg til for hjelp, og virkemiddelapparatet er ofte vanskelig å orientere seg i. For å utvikle gode kulturnæringsaktører i nord må vi styrke aktørenes selvtillit og kompetanse, og lære dem til å bli gode næringsutøvere - så vel som gode kulturskapere.

I løpet av 2013 legges det frem en handlingsplan for kulturnæringer i regi av KUD, NHD og KRD. Det er naturlig å anta at det her kommer til å fremkomme tiltak som skal styrke kulturnæringsbransjen over hele landet. Nordområdeutvalget ser det likevel som viktig at det rettes et særskilt fokus på nordnorske og samiske kulturnæringer som et ledd i nordområdestrategien. Dette på grunn av at de spesielle utfordringene, men også mulighetene, som bransjen møter i nord krever offensiv satsning.

Tiltak som kan styrke kulturnæringen:

- Forskning på kulturnæringer. Det trengs mye mer kunnskap om kulturnæringer. Hva skjer når kultur prøver å passe inn i rammene for næringsliv? Hva er vellykkede/mislykkede strategier? Hvordan skapes ringvirkninger av kulturnæringer? Hva er de unike historiene i Nord-Norge?
- Virkemiddelapparatet må tilpasses de kompetansemessige utfordringene små kulturnæringsaktører står overfor. Kulturspråket er ofte kompli-

sert og ladet med helt andre verdier enn næringslivet er vant med. Samtidig som vi bygger kulturens næringskompetanse, må kompetansen og forståelsen for det komplekse kulturlivet heves.

- Det bør etableres et kompetansenettverk hvor aktørene kan henvende seg. Et nettverk som kan stimulerer til nyetableringer, gi kursing og opplæring, informere om støtteordninger og knytte kontakter mellom aktørene. Nettverket bør bestå av forsknings-, nærings-, kunst- og kulturmiljøer.
- Alle utdanningsinstitusjonene i nord må ha utdanning som kan styrke kulturnæringen på sikt. Utdanningen bør tilrettelegge for kulturens egenverdi, samtidig som den styrker aktørenes næringskompetanse.
- Kulturnæring og reiseliv bør inn som fagområder i videregående skoler.

2. KUNST

Kunst er en viktig forutsetning for eksistens og samhandling nord. Landsdelen har flere sterke kunstmiljøer som har jobbet seriøst og etablert seg både med nettverk og marked i nordområdene.

Tiltak som kan styrke arbeidet med kunst i nordområdet:

- Fondsordning for profesjonell kunst. Norge bærer det meste av kostnadene for kunstutveksling over grensen. Det trenges et press på Sverige, Finland og Russland for å etablere fondsordninger tilsvarende BarentsKult.
- Tollklarering av kunst. I forbindelse med at man skal kunne reise visumfritt over grensen til Russland, bør man lage en lignende ordning for overføring av kunstverk. Det samme gjelder frakt av instrumenter. En forutsetning for kultursamarbeid over grensene er at kunstnere kan få bruke sine verktøy.
- Det frie scenekunstheltet er i en unik posisjon til å kommentere vår samtid i nord gjennom samarbeid med andre frie grupper i våre naboland. Disse bør gis en naturlig plass kunstutvikling i nordområdet.
- Tilrettelegge for en mediapott som nasjonal og

Katarina Barruk , Riddu Ridu-festivalen i Manndalen i Kåffjord, 2012 (over) (Foto: Ørjan Bertelsen. Under: Parkenfestivalen i Bodø, 2012. (Foto: Parkenfestivalen/Henrik Dvergsdal.)

Kulturnæring er en av landets mest spennende og raskest voksende næringer.

internasjonal presse kan søke om midler for å dokumentere kunst og kultur i nord. Medias makt er enorm for verdiskaping på feltet.

3. INTERNASJONAL SATSING PÅ KULTUR OVER LANDEGRENSENE I NORDOMRÅDENE

I regjeringens nordområdestrategi for kultur handler det også om å delta i samarbeid over grensene i regionen. Folk-til-folk-samarbeid, særlig i forhold til Russland, har stått sentralt i samarbeid over grensen. Dette på bakgrunn av at kultur gjennom generasjoner har vært viktig for kontakten over grensene i nord. Norge har i dag et godt utarbeidet virkemiddelapparat som muliggjør mange samarbeid og produksjoner. Faren er at kulturaktørene bruker mye tid og ressurser på å lete etter de tilgjengelige virkemidlene. Går dette på bekostning av kunst og kulturen? Og hvor er verdiskapingen?

Tiltak som kan styrke kultur over landegrensene

- Sats på noen kulturfyrtårn som har tradisjon, kompetanse og nettverk til å etablere seriøse og viktige kulturprosjekter i de viktige samarbeidslandene i nord. Disse fyrtårnene må få en betydelig og forutsigbar satsing over flere år. Ordningen må stille tydelige krav om samfunnsrelevans, opplysning og verdiskaping, demokratibyggning etc.
- Etablere "utekontorer" som besitter kultur- og språkkompetanse i landene vi ønsker samarbeid med. Det vil formalisere og profesjonalisere kultursamarbeidet internasjonalt, og være en aktør kul-

turbransjen kan henvende seg til for informasjon om internasjonale samarbeid.

- Reiset støtte. Fokus på kultur i nordområdet er et økt fokus på at reisen koster, hvis internasjonal satsing på kunst og kultur skal prioriteres

4. SAMPRODUKSJON

Nord-Norge, ikke bare et sted å oppleve, men også et sted å produsere. Vi må styrke de etablerte produksjonsmiljøene som allerede har lang erfaring og som er viktige oppdragsgivere og samarbeidspartnere for mindre kultur- og reiselivsaktører. Disse miljøene er også med på å skape attraktive destinasjoner med gode kompetansemiljøer, og har potensial til å produsere sammen med internasjonale miljøer.

Tiltak som kan styrke samproduksjon

- Etablere pilotprosjekter som motiverer kulturbransjen til å samarbeide med reiselivet. Det finnes mange sterke miljøer i begge leirer, men vi har for få eksempler på vellykkede prosjekter som kan være til inspirasjon for andre.
- Regionalt filmfond. Få til et skikkelig regionalt filmfond slik at de usynlige fylkesgrensene i nord ikke skal ligge som hinder for kunstnerisk utvikling. Film fra nord må i fremtiden kunne skytes over hele nordområdene. Her bør næringslivet også oppfordres til å bidra betydelig. Filmskaping i nord er enormt verdiskapende for mange mindre og større kulturnæringsaktører.

OPPLEVELSER REISELIV

KAPITTEL 8

Reiseliv

Naturen, kulturen og opplevelsene som er tilgjengelig i nord, blir sett på som viktige ressurser for vekst og utvikling i nordområdene. Stortingsmelding 7 om nordområdene⁶ redegjør for viktigheten av å videreføre satsingen på reiselivsnæringen i Nord-Norge, inkludert Svalbard. I regjeringens reiselivsstrategi fremheves det at *"reiselivsnæringen skal være en av de næringer Norge vil leve av i framtiden"* og at landets naturgitte fordeler gjør dette til en næring det satses på.⁷

Reiselivet i Nord-Norge kan vise til positiv vekst, med spesielt stor økning fra internasjonale gjester på vinterhalvåret, som tradisjonelt er sett på som lavsesong. Økningen er særlig stor innenfor nordlysturisme og kultur- og naturbaserte opplevelser. Total omsetning for reiselivsnæringen i Nord-Norge var i 2012 16,7 milliarder. Reiselivsnæringen er karakterisert som en av de landbaserte næringer i Nord-Norge med størst verdiskapingspotensial, med en beregnet verdiskaping på 6,5 milliarder kroner i 2012.⁸ Også en vekst i festivaler og idrettsarrangement har vært med på å skape en positiv omdømmebygging, og et nytt markedsgrunnlag, for Nord-Norge.

Uffordringer for reiselivet i nord

Reiselivsnæringen har tradisjonelt blitt forstått ut fra overnattning, bespising, transport og attraksjoner, mens næringen i dag har en sterkere kobling til hverdagslivet, hvor skille mellom jobb og fritid er mer uklart. Dette forutsetter en ny måte å tenke reiseliv på, både innenfor FoU, reiselivsnæringen og samfunnet forøvrig. Reiselivsnæringen i nord er preget av noen store ak-

6. Meld. St. 7, Nordområdene, side 26, 129

7. Nærings- og handelsdepartementet, 2012, s. 4

8. NHO Reiseliv Nord-Norge, Reiselivsstatistikk 2012

tører, som Hurtigruten, Rica, Thon, og mange forskjellige små aktører som delvis er finansielt svake og lite kunnskapsbasert.⁹ I Norge gir allemannsretten alle lov til å ferdes og oppholde seg i utmarka. I et reiselivsperspektiv, hvor naturen er det viktigste ressursgrunnlaget, vil det være sentralt med et regelverk som muliggjør en kommersialisering av naturen og samtidig ivaretar naturen på en bærekraftig måte.

Det er behov for økt kompetanse på flere nivå innenfor reiselivsnæringen og på den totale destinasjonen som er vertskap for turistene. Det er sentralt med et sterkere næringsfokus, samt en synliggjøring og forankring av hvem reiselivet er viktig for – utover kjernenaeringen. I dag har en, gjennom etableringen av NordNorsk Reiseliv AS, fått samlet markedsføring av landsdelen, samtidig som selskapet er blitt en viktig møtearena for tilførsel av markeds kunnskap og kompetanse til reiselivsnæringen. For at Nord-Norge som reisemål skal kunne bli mer lønnsomt og bærekraftig, samt være attraktivt og konkurransedyktig for et nasjonalt og internasjonalt marked, er en avhengig av samlet nordnorsk innsats også internt i landsdelen.

Utviklingsstrategi for reiselivet i Nord-Norge

Med stor variasjon på bedriftsstørrelse, økonomi, kompetanse og markedstilgang er en avhengig av å bygge opp kvalitetssterke og differensierte reisemål i Nord-Norge. Dette kan nås gjennom å bygge opp nye sterke nettverk som leder an i utviklingen av en internasjonalt konkurransedyktig og lønnsom reiselivsnæring i nord. Det foreslås å velge ut noen vekstsentra og satsingsområder, som har naturlige fortrinn for å kunne levere bærekraftige opplevelser med høy kvalitet, innenfor kultur- og naturbasert reiseliv. Det bør videre tas utgangspunkt i det unike for Nord-Norge; den arktiske beliggenheten, nordlys, midnattssol, mørketid og samisk kultur- og reiseliv.

Reiselivsnæringen er karakterisert som en av de landbaserte næringene i Nord-Norge med størst verdiskapingspotensial, med en beregnet verdiskaping på 6,5 milliarder kroner i 2012.

Målet for reiselivsutviklingen i nord er å øke verdiskapingen, kapasiteten og lønnsomheten.

Et strategisk virkemiddel for å få til ønsket utvikling, vil kunne være etablering av et National Centre of Expertise – (NCE) som kjennetegnes ved at klyngene/miljøene har et godt ressursfundament, er internasjonalt orienterte og at det er dynamikk i relasjonene mellom aktørene i klyngen. Norge har i dag utpekt 12 sterke klynger med bedrifter som kan hevde seg i

verdenstoppen på sitt felt. Det er i dag et NCE innenfor reiseliv i Norge, NCE Tourism Fjord Norge.¹⁰

Det er forskjellige utfordringer innenfor de enkelte fylkene i nord, hvor Nordland, gjennom det tidligere Arenaprojektet Innovative Opplevelser, har vist en god utvikling de siste årene. I en videre utvikling av reiselivsnæringen i Nord-Norge vil det være sentralt å bygge på erfaringene som har kommet frem gjennom evaluering av Arena Innovative Opplevelser i Nordland.¹¹

De viser at kompetansetilførselen har styrket og profesjonalisert bedriftene. Bedriftene er blitt mer innovative, og forskning ligger til grunn for innova-

9. Jakobsen og Espelien, 2011, s.14

10. <http://www.siva.no/internett/cms.nsf/pages/nce?open>

11. Oxford Research, Evaluering av Arena Innovative Opplevelser 2012

Målet for reiselivsutviklingen i nord er å øke verdiskapingen, kapasiteten og lønnsomheten.

sjonsaktiviteten. Det er etablert et godt samarbeidsklima i nettverket. Arenaprojektet er solid forankret i deltakende forskningsmiljø. Prosjektene er initiert delvis av bedriftene selv, delvis av FoU-aktørene og prosjektleder, og relevansen har vært god. Den utviklede kompetansen er formidlet til bedriftene gjennom nettverkssamlinger, og er anvendt direkte i bedriftenes forskningsbaserte innovasjon, noe som har økt innovasjonsevnen hos bedriftene. Innovative opplevelser har videreført sin satsing etter Arena-perioden som et kommersielt bedriftsnettverk.

Synergien mellom Arena Innovative Opplevelser og satsingene Opplevelser i Nord (Forskningsløft Nord) og VRI har medført omfattende samlet innsats på reiselivsforskning i Nordland, til fordel for Arenaprojektet. En oppbygging av en NCE hvor det er deltakelse fra FoU og næring i alle tre fylkene, vil kunne være en brobygger i kunnskapsoppbyggingen for nærings- og FoU-miljøene i de enkelte fylkene.

En NCE for Nord-Norge vil skille seg ut fra NCE Fjord Norge innenfor flere felt som nevnt nedenfor. Samtidig er det mange likhetstrekk for den samlede reiselivsnæringen i Norge. Det vil derfor være sentralt med et godt samarbeid mellom NCEene, internt i Norge og særlig i en internasjonal kontekst med hensyn til produkt og markedskunnskap.

Nord-Norge har en annen næringsstruktur, med noen få store og mange små bedrifter, både innenfor reiselivsnæringen og øvrig næringsliv. Arktisk natur med kulde, nordlys, mørketid og midnattssol.

Samene er en del av reiselivet i nord, som gir noe unikt til et reisemål, men som også forplikter at samfunnet har kunnskap om hvordan samisk kultur og identitet kan ivaretas på en best mulig måte. Nord-Norge har små lokale og regionale markeder, og det er også sårbar infrastruktur ut til nasjonale og inter-

nasjonale markeder.

Nordområdeutvalget har gjennom sitt arbeid med reiseliv utpekt fem sentrale områder for å styrke reiselivet. Forutsetningen for å lykkes er at det, gjennom utviklingsprosjekter på flere nivå, bygges noen sterke vekst- og kompetansemiljø i nord.

- Fokus på kvalitet innenfor opplevelsesnæringen med arktisk kultur- og naturbaserte produkter.
- Bygge opp en mer kunnskapsbasert og innovativ reiselivsnæring for å tiltrekke seg og beholde kompetent arbeidskraft.
- Skape reisemål med samarbeid på tvers innenfor reiseliv, kultur, øvrig næringsliv, offentlig forvaltning og FoU.
- Forutsigbar infrastruktur for å muliggjøre helårlig trafikk inn til, og mellom, alle tre fylkene.
- Øke kunnskapen om produktkonsepter og rammebetingelser for produktene i Nord-Norge.

«NCE Opplevelsesbasert Reiseliv i Nord» - klyngebasert næringsutvikling¹²

Det åpnes sannsynligvis for et søknadsbasert opptak av anslags fire nye NCEer (National Centres of Expertise) i slutten av 2013, som et ledd i videreutviklingen av det nasjonale ARENA/NCE-programmet. Programstyret ønsker å etablere et nytt nivå, Global Centers of Expertise og det antas at fire av dagens NCEer vil kunne være kvalifisert for det nye nivået. Det åpner for at bl.a. vellykkede klyngeutviklingsprosjekter fra ARENAprogrammet, gjennom å videreutvikle sitt fundament, kan kvalifisere til en fremtidig NCE-status. Det vil kunne være et viktig bidrag til å profesjonalisere næringen og forsterke og forankre et helhetlig innovasjonssystem i landsdelen.

Grunnlaget for at man nå har et potensial for å kunne oppnå en NCE-status, og framstå som en ledende nasjonal næringsklynge innenfor opplevelsesbasert reiseliv i nord, er skapt gjennom: ARENA Innovative Opplevelser, reiselivssatsingen i VRI Nordland, VRI

---

12. Jervan, Mimir, 2013, www.innopp.no

Troms, reiselivssatsingen ved HHIB/UiN, Hurtigrutens satsing på helårsturisme, etableringen av NOVADIS, Nord-Norsk Reiseliv AS, CNNS (cruisenettverket), ARENA Lønnsomme vinteropplevelser i Troms, ReiselivsARENA Finnmark, satsinger fra enkeltbedrifter, kjeder, fremveksten av dedikerte bedriftsnettverk (Lofoten Vinter, Arctic DeLight, Opplevelsesnettverk Nordland og nettverk på Helgeland) og kunnskapsutviklingen gjennom Opplevelser i Nord (UiN/UiT) og turismesatsingen ved Høgskolen i Finnmark, Chair in Arctic Tourism og New turns in Arctic Winter Tourism.

Det foreligger et kunnskapsgrunnlag om opplevelsesbasert reiseliv, som gjør seg bemerket seg på nasjonalt nivå, og en langt mer moden næringsklynge enn for bare fire år siden. Særlig er samspillet mellom bedriftene og FoU-miljøene i betydelig utvikling. Eksempler på dette er omtalt både i den nye forskningsmeldingen, stortingsmelding 18 (2012–2013) kapittel 6.2, og i den nye meldingen om regionalpolitikken; Stortingsmelding 13 (2012 - 2013).

I tillegg har man dokumentert at bedriftene i regionen viser «best practice» på nasjonalt nivå, gjennom at Innovative Opplevelsesbedriften Thon Hotel Lofoten ble nominert til prisen Årets innovative reiselivsbedrift i 2011 og XXLofoten vant prisen i 2012. Pilotstudiet (bachelorkurs) i Opplevelsesdesign ved Universitetet i Nordland, Arktisk Naturguidestudium på Svalbard og den nyutviklede årsenheten i Naturguiding ved Høgskolen i Finnmark, underbygger også denne situasjonsbeskrivelsen.

Basert på en meget god evaluering¹³ etter fire år i ARENAprogrammet videreføres nå Innovative Opplevelser som et klyngeutviklingsnettverk med over 30 medlemsbedrifter og FoU-miljøer. Gjennom VRI Nordland har dette nettverket våren 2013 fått finansiert en forstudie, der målet er å bygge opp et fundament for selve søknadsprosessen for en nordnorsk NCE på opplevelsesbasert reiseliv. Det antas at det

vil bli åpnet for søknader i oktober 2013, og målet med forstudien er å klarlegge forutsetningene nå, slik at man kan ha en søknad klar til dette tidspunktet.

Forstudien vil bli fokusert rundt 4 viktige avklaringer:

1. Innholdsmessig fokus for en NCE i Nord. Utgangspunktet er foreløpig en videreføring av satsingen på fremmøtebaserte opplevelser – ofte omtalt som opplevelsesbasert reiseliv, men også et fundament som omfatter kultur, arrangementer, festivaler og andre fremmøtebaserte events. En ytterligere presisering er fokus på den konkurranseutsatte delen av reiselivsnæringen og aktørens virksomhet, der det er utviklingen av opplevelsesproduksjonen og attraktive konsepter og tilbud (dvs. «reason to go») som gjør forskjellen. Det er her potensialet for vekst i næringen ligger, og behovet for klyngebasert utvikling, samspill og et styrket kunnskapsgrunnlag kan formaliseres i en NCE.
2. Kartlegging av sentrale bedriftspartnere. Målet er å få intensjonserklæringer fra de viktigste allerede i forstudien, og involvere disse i utviklingen av søknaden. I dette ligger et mål om få alle de ledende aktørene i landsdelen med, både store og små, fra Svalbard til Brønnøysund.
3. Kartlegge sentrale FoU-partnere. Målet er også her å få intensjonserklæringer fra de viktigste allerede i forstudien, og involvere disse i den videre utviklingen av søknaden. Dette gjelder både de 3 viktigste i landsdelen HiF, UiN og UiT, samt i andre deler av landet og internasjonalt.
4. Innledende vurderinger av forankring av Cluster Management-funksjonen. Det stilles helt bestemte krav til forankringen av denne funksjonen for en evt. NCE. Det er naturlig blant annet å føre en dialog med de ledende kunnskapsparkene i landsdelen om dette.

---

13. Oxford research (2012): Evaluering av ARENA Innovative opplevelser

Foto: Andøya Rakettskytefelt AS

Romfartsindustri

Infrastruktur i verdensrommet blir stadig viktigere på de fleste samfunnsområder, så vel som i hverdagen til folk flest. Nordområdeforvaltning, klima- og miljøpolitikk, kommunikasjon og jordobservasjon er områder hvor romvirksomhet vil spille en stadig større rolle. Omsetningen av norskproduserte, romrelaterte varer og tjenester utgjør om lag 6 milliarder kroner, med en eksportandel opp mot 70 %.

De store hav- og landområdene Norge har i nord gjør at bruken av rom er nødvendig for en forsvarlig forvaltning. Bruk av rombasert infrastruktur (fjernmåling, navigasjon, kommunikasjon) er helt avgjørende for sikker ferdsel og næringsvirksomhet i havområdene. Behovet for dette vil øke med den forventede økning i aktiviteten til havs. Romvirksomhet er sentrale elementer av store initiativ som SIOS og BarentsWatch.

Nord-Norge og Svalbard er viktige observasjonsplattformer for norsk og internasjonal romforskning (raketter, ballonger, magnetometre, nordlysobservatorier, EISCAT og andre radarer). Det er investert store beløp i forskningsrelatert infrastruktur i nord, både med norske og internasjonale kilder.

Romvirksomheten gir høyt teknologiske arbeidsplasser i flere lokalsamfunn, både gjennom forskningen og overvåkingen.

Dette utvikles gjennom internasjonalt samarbeid, og det er derfor viktig at Norge deltar på et forsvarlig nivå i de aktuelle programmene i ESA og EU. Innenfor nisjer kan nasjonale og bilaterale program bli stadig viktigere, men ikke erstatte de store europeiske

III: Andøya Rakettskytefelt AS

programmene. Uten norsk deltakelse i internasjonale programmer som GMES og Radarsat vil både miljø- og fiskeriovervåkingen i nord bli dårligere enn i dag.

Med økt aktivitet fra Svalbard og nordover kan de nåværende kommunikasjonssystemene ikke gi tilfredsstillende kommunikasjon og det er ingen vedtatte internasjonale programmer for dette. Norge bør her ta en proaktiv rolle internasjonalt.

Fremtidig romrelatert forskning og utvikling avhenger av rekruttering til realfag. Nord-Norge og Svalbard utgjør et tyngdepunkt i norsk romvirksomhet, og det er derfor av avgjørende betydning at UH-sektoren tilføres nødvendige ressurser for å styrke forskning og utdanning innenfor romrelatert virksomhet.

Den teknologiske utviklingen endrer kontinuerlig mulighetene for hva rombasert infrastruktur kan brukes til. Dette åpner muligheter for norsk næringsliv, både i forhold til utvikling av teknologi for bruk i verdensrommet, og i forhold til anvendelse av data. Utvikling av produkter og tjenester som utnytter satellittdata for kommunikasjon, navigasjon eller jordobservasjon har et stort potensial, og vil, i tillegg til å kunne bidra til verdiskaping i denne sektoren, også gi synergier til andre deler av norsk økonomi.

Bruken av data fra jordobservasjonssatellitter har økt sterkt de siste årene. Norske universitet, forskningsinstitutt og forvaltning er langt fremme når det gjelder forskningsrelatert bruk av jordobservasjon. I nord er Senter for fjernmåling ved Universitetet i Tromsø en viktig etablering for å samle ulike miljøer innenfor jordobservasjon. Deltakerne i senteret er blant de sentrale aktørene innenfor forskning, teknologiutvikling, tjenesteutvikling samt drift av infrastruktur for jordobservasjon.

Norsk politikk for romvirksomhet har alltid vært nytteorientert og et verktøy for å ivareta norske interesser, samt dekke vitale behov innenfor kommunikasjon, navigasjon og jordobservasjon.

Utvalget mener dette er en fornuftig tilnærming. Samtidig er det, etter utvalgets oppfatning, nødvendig å stimulere tjenesteutvikling tilknyttet sektoren. Internasjonalt er denne i sterk vekst, med økende kommersialisering som gir mulighet for utvikling av nye næringer særlig på de områder hvor vi, på grunn av geografi og klima, har naturlige fortrinn.

Etablering av et Arenaprogram eller en NCE for romrelatert forskning og næringsutvikling vil kunne være et viktig virkemiddel for videre utvikling av sektoren.

Dette er Nord-Norge

Denne delen av rapporten beskriver kort samfunnsutviklingen, næringslivet, offentlig virksomhet og kompetanse i Nord-Norge. Rapporten viser frem Nord-Norge og fylkene Nordland, Troms og Finnmark spesielt. Der det er hensiktsmessig sammenlignes situasjonen i nord med utviklingen i Norge.

Svakere befolkningsutvikling

I løpet av de siste 20 årene har Nord-Norge en langt svakere befolkningsutvikling enn landet for øvrig. Totalt 474.563 innbyggere bor i Nord-Norge ved inngangen til 2013. Dette tilsvarer 9,3 % av befolkningen i Norge. Nord-Norge har i løpet av de siste 20 årene en befolkningsvekst på 2,1 %. I samme periode er befolkningen i Norge vokst med 17,5 %. Befolkningsutviklingen, der mange unge har forlatt nordområdene de siste 20 årene, skaper nå voksende utfordringer i form av mangel på arbeidskraft og en stor andel eldre innbyggere. Sammenlignet med Oslo, der befolkningsveksten er 31,8 % siste 20 år, og Rogaland med en vekst på 30,5 % siste 20 år, vokser befolkningen i nordområdene bare 1/15 del av de mest attraktive områdene i Norge.

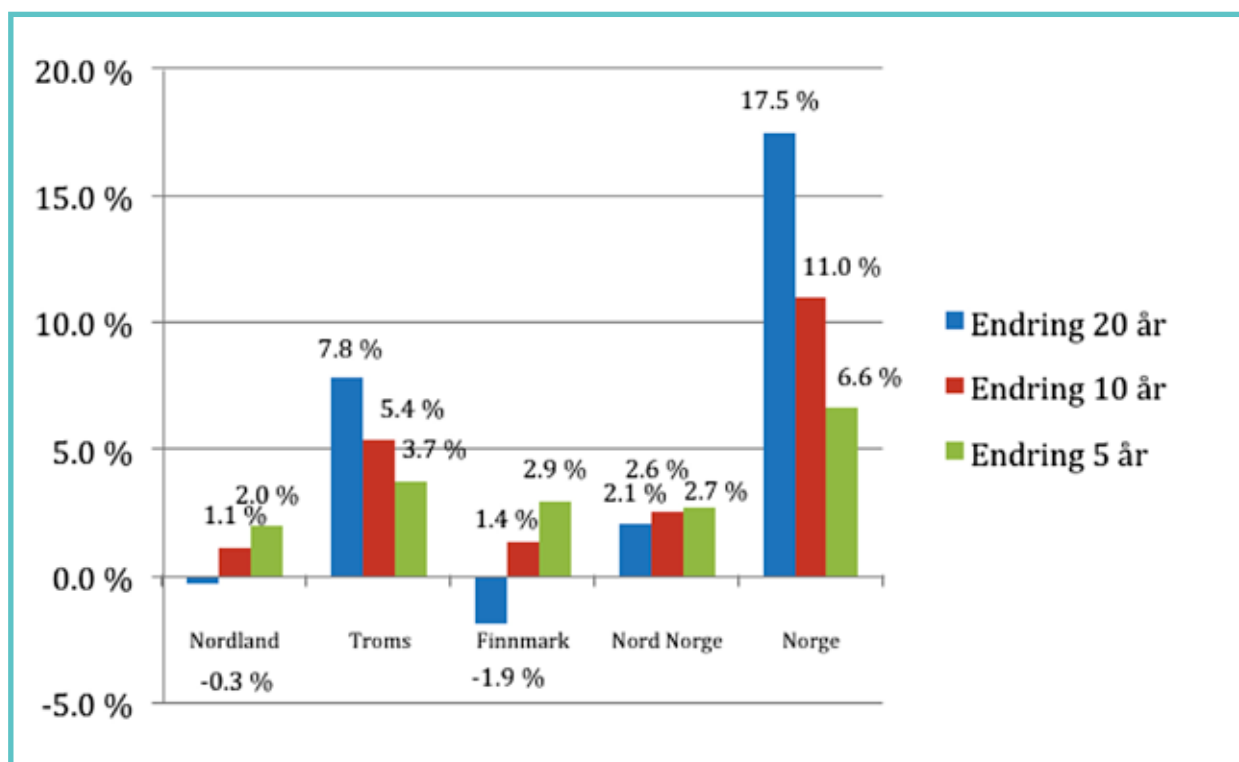
Av fylkene i nord har Troms den beste befolkningsutviklingen med en vekst på 7,8 % siste 20 år. Sterk vekst i statlig aktivitet i Tromsø er en viktig forklaringsfaktor. Svakest utvikling i nord har Finnmark, med en nedgang på 1,9 % siste 20 år, mens Nordland har en nedgang på 0,3 % de siste 20 år.

Ser vi utviklingen i de siste 5 årene, er det nå positiv utvikling i hele landsdelen. Både Finnmark, med 2,9 %, og Nordland, med 2,0 %,

har befolkningsvekst som er sterkere enn før 2008. Sterkere befolkningsutvikling er et godt tegn, men veksten er fortsatt mindre en 50 % av landsgjennomsnittet. Det er byene Tromsø, Bodø og Alta som har sterke vekst i folketallet. I en prognose frem til 2030 ventes den sterkeste veksten i Bodø, fulgt av Tromsø og Alta. Den viktigste årsaken til at Bodø ventes å vokse raskere enn Tromsø fremover er at sentraliseringsgraden er svært høy i Troms, mens Bodø vil vokse, drevet av økt sentralisering av befolkningen i Nordland.

Hvis nordområdene fra 2003 hadde hatt samme befolkningsutvikling som landsgjennomsnittet ville det i dag ha bodd om lag 73.000 flere i Nord-Norge. Nord-Norge har i perioden bidratt sterkt til å gjøre vekst mulig på øst, sør og vestlandet. Dagens utvikling er lite bærekraftig for landsdelen, og bremser utnyttelse av muligheter de rike ressursene i nord gir.

Figur 1 viser endring i befolkning i Nord Norge sammenlignet med Norge de siste 20, 10 og 5 år. Kilde SSB.

Lavere jobbskaping

Nordområdene har langt lavere jobbskaping enn i landet for øvrig. På 10 år har sysselsettingen vokst med 7,7 % i nordområdene, til 236.000 personer. Nasjonalt er veksten hele 12,6 % i samme periode. Høyere vekst i sysselsettingen enn i befolkningen skaper tiltakende utfordringer.

Det er kommet til om lag 17.000 nye jobber i Nord-Norge de siste 10 årene. Trenden med færre sysselsatte i primærnæringene, tilnærmet stabilt antall sysselsatte i industri, bygg og anlegg, svak vekst i

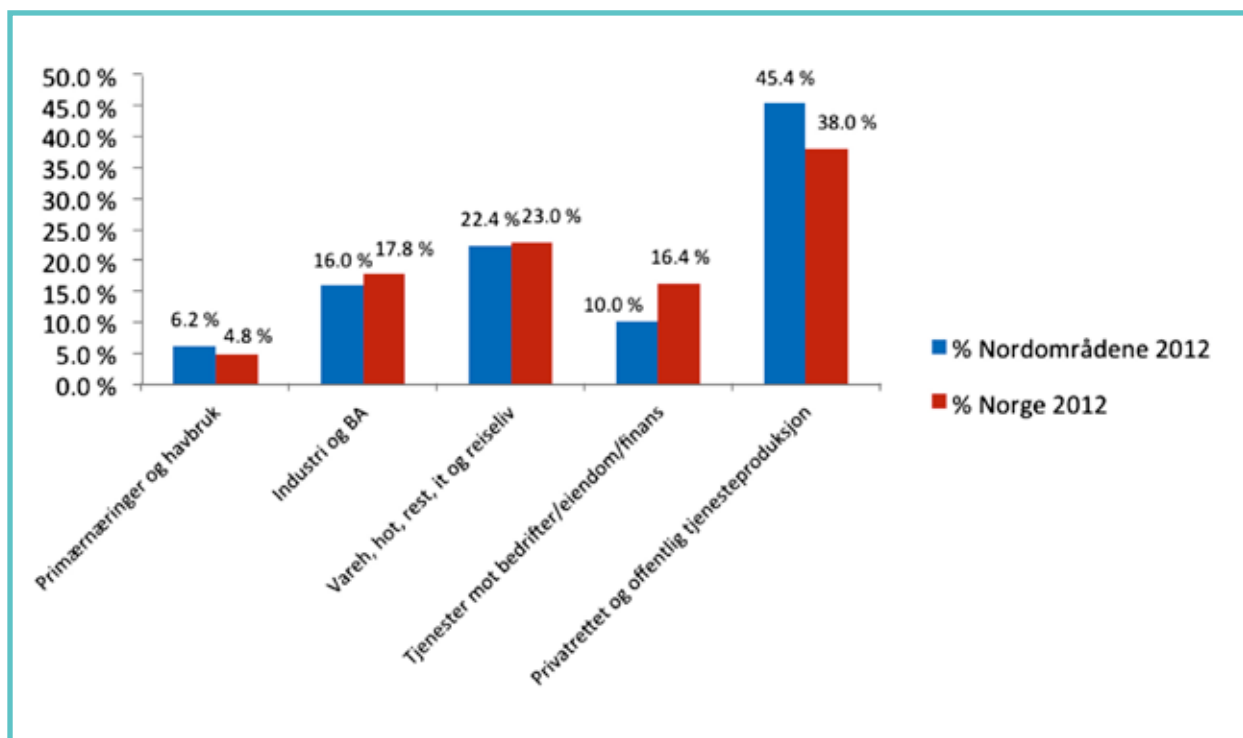
varehandel og reiseliv, økende sysselsetting i tjensteproduksjon mot bedrifter og offentlig tjensteproduksjon fortsetter i hele 10 årsperioden.

Den dominerende jobbskaperen de siste 10 årene er offentlig sektor, med 10.000 nye jobber i nord. Dette tilsvarer 60 % av netto nye jobber. I nordområdene vokser dermed offentlig sektor raskere enn for landet totalt. Nasjonalt står det offentlige for om lag 50 % av netto ny sysselsetting. Sammenlignes næringsstrukturen i nordområdene med landet totalt finner vi den

største forskjellen i form av færre sysselsatte innenfor tjenesteproduksjon mot bedrifter og varehandel, og flere ansatte innenfor fiskeri, transport, oppdrett og landbruk og offentlig tjenesteproduksjon.

Landsdelens ressursorienterte næringsstruktur er i liten grad endret siste 10 år. Langt sterkere jobbskap-

ing innenfor tjenesteyting mot bedrifter må til skal en vidtrekkende endring av næringsstrukturen inntreffe. Sterk påvirkning fra petroleumssektoren, økt satsning på havbruk, økt metallproduksjon og økt gruvedrift kan utløse en betydelig tjenestesektor på sikt.

Figur 2 viser fordeling av de sysselsatte mellom næringer i nordområdene og i Norge totalt.

Offentlig sektor har stor betydning i nordområdene. Betydningen er størst i Troms, der mer enn 48 % av de sysselsatte er å finne innenfor offentlig tjenesteproduksjon. Mest sammensatt er arbeidsmarkedet i Nordland. Finnmark er fylket med den relativt sett beste utviklingen innenfor privat sektor. Snøhvitutbyggingen, ny gruvedrift, og god utvikling i Alta har gitt god jobbskaping i privat sektor.

Lav vekst i sysselsettingen i den private tjenestesektoren bidrar til at tilstrømningen av nye jobber er på 60 % av nasjonalt gjennomsnitt. Denne trenden holder seg i de siste 10 årene. Tilstedeværelse av internasjonalt konkurranseutsatt og råvareorientert ressursindustri innenfor både fiskeri, havbruk, prosessindustri, kraftproduksjon og gruveindustri, gir fokus

på kostnadsreduksjon og reduksjon av sysselsettingen så langt som mulig.

Sammen med adopsjon av pendlingsløsninger i den fremvoksende petroleumaktiviteten i nordområdene, må det en sterk satsing til skal jobbskapingen i privat sektor løftes frem. Det ligger store utnyttede muligheter i kombinasjonen ren vannkraft, metall og prosessindustri og kompetanse i nordområdene. Spesielt Nordland og Finnmark ligger gunstig til for en slik satsing.

Byene i nord øker i betydning de siste 10 årene. Jobbskapingen skjer i stor grad i byene. Både for befolkningsutvikling og jobbskaping er attraktive byer i nord svært viktige. Et godt eksempel på at sats-

ing gir arbeidsplasser og vekst er Tromsø. Oppbygging av betydelige offentlige etater, kunnskapsinstitusjoner og helseforetak har gitt svært mange nye jobber også i privat sektor og vekst i befolkningen. Eksempelet bør gi grobunn for en bredere satsing i både Bodø og Alta.

Kompetanse

Kompetansen i nordområdene er i stor grad knyttet til Nord-Norges rolle som ressursregion for nasjonalt og internasjonalt kritiske matvarer og råstoff. Kompetansen er spesialisert og samlet i mange, til dels næringsmessig ensidige, samfunn. Ressursorienteringen preger næringslivets etterspørsel etter tjenesteproduksjonen, mens helse og omsorg preger tjenesteproduksjonen mot offentlig sektor.

Utdanningsnivået i de norske nordområdene avspeiler et arbeidsliv der det er behov for arbeidstakere til svært effektive produksjonsbedrifter, mens det er relativt sett færre hovedkontorer og ledelsesfunksjoner sammenlignet med mer sentrale deler av landet.

En naturlig konsekvens er at nordområdene har relativt sett flere arbeidstakere med kompetanse opp til videregående opplæringsnivå, og relativt sett færre med høyere kompetanse. Andelen av sysselsatte med høyere utdanning er 28,6 %, sammenlignet med 31,8 % for landsgjennomsnittet. Høyest andel med høyere utdanning finner vi i Tromsø, Bodø og Alta.

Nordområdenes innslag av høyt utdannet arbeidskraft står i sterk kontrast til situasjonen i Oslo der 44,2 % av arbeidstakerne har høyere kompetanse. Den sterkt voksende Rogalandsregionen har 28,4 % sysselsatte med høyere utdanning, noe som viser at petroleumsnæringene passer godt i Nord-Norge. Nordområdenes største utfordring er ikke primært andelen med høyere utdanning, men at det skapes langt færre jobber i nordområdene sammenlignet med landet totalt.

Bruk av kompetanse i nordområdene er på samme nivå som landsgjennomsnittet var i 2004. Nord-Norge henger om lag 9 år etter landsgjennomsnittet. De siste 10 årene har antall sysselsatte med høyere utdanning vokst med 7,7 % i nordområdene sammenlignet med 12,6 % i landsgjennomsnittet. Det betyr at det på 10 år er skapt 10.500 for få kompetansejob-

ber i nordområdene i forhold til det den nasjonale utviklingen skulle tilsi.

I samme periode er det økende tilstrømning av studenter til høyere utdanning fra nordområdene. Svakt jobbmarked for kompetansepersonell i nord gir en frastøtningseffekt på utdanningsgruppene. Bare en sterk oppbygging av statlig virksomhet i Tromsø demper noe av problemet i Troms. I Nordland og Finnmark er jobbskapingen for utdanningsgruppene de siste 10 årene svak.

Næringsstrukturen i nord bidrar sterkt til spesialisering. Mange sysselsatte i fiskeri, næringsmiddelindustri, kraftkrevende prosessindustri, transport og offentlig tjenesteproduksjon er førende for hvilken type kompetanse som rekrutteres. Det meste av jobbskapingen for høyt utdannede har de siste 10 årene skjedd innenfor offentlig sektor.

Vekst i helse og omsorg, utdanning, offentlig administrasjon og samfunnstjenester har økt andelen med helseutdanning, samfunnsfaglig utdanning og pedagogisk utdanning. Veksten blant de viktige kompetansegruppene ingeniører og økonomer er langt svakere enn landsgjennomsnittet. Parallelt med stadig raskere teknologisk utvikling og krav til effektiv økonomisk forvaltning, viser utviklingen at en økende andel av tjenestebehovet blir produsert av kompetanse utenfor landsdelen.

Den fremvoksende petroleumssektoren er et godt eksempel, der en liten del av de kompetansekrevene oppdragene blir lagt til nordområdene. Nordområdene går dermed glipp av viktige jobber for fremtiden. Skjevheten i retning av at offentlig sektor er ledende som tilbyder av kompetansejobber i nordområdene er ikke bærekraftig over tid, og bidrar til at ekspertisen rundt verdiskaping basert på nordområdenes ressurser i hovedsak bygges utenfor landsdelen, og dermed bidrar til å redusere verdiskapingen i landsdelen betydelig.

Lav arbeidsledighet

Sterkere vekst i sysselsettingen enn i befolkningen fører til lav arbeidsledighet i nordområdene. Likevel er Finnmark fylket med flest kommuner på listen over de med høyest arbeidsledighet i Norge. Nordområdene hadde, ved utgangen av 2012, om lag 6.400 arbeidsledige, en arbeidsledighet på 2,7 % av arbeidsstokken. Det er marginalt over landsgjennomsnittet på 2,5 %.

Nordområdene er praktisk talt omringet av ressurser. Tilgang til ressursene, og vilje til å nyttiggjøre seg ressursene i landsdelen i større grad, vil kunne bidra til å øke attraktiviteten og skape en positiv befolkningsutvikling i nordområdene.

har sesongvariasjoner ført til perioder med høy arbeidsledighet i Nord-Norge.

Stadig mindre sesongarbeid utføres i landsdelen, og bruk av utenlandsk sesongarbeidskraft har tilført nødvendig arbeidskraft, og stabiliserer nå en rekke lokalsamfunn i nordområdene. Bedre anvendelse av arbeidsstokken i forhold til verdiskapingsmuligheter i petroleumsnæringen og tjenesteproduksjon er svært viktig, skal nordområdene fremstå som attraktive i fremtiden.

Lavere lønn

Næringsstrukturen forklarer et lønnsnivå på 88 % av landsgjennomsnittet i nordområdene. Innbyggerne i Nord-Norge har gjennomsnittlig bruttointekt på 329.000 kroner i 2011. Landsgjennomsnittet er på 376.000 kroner. Det betyr at i snitt tjener innbyggerne i nordområdene 47.000 kroner mindre enn landsgjennomsnittet.

Trenden viser en langsomt minkende lønnsforskjell, fra 84 % i 2001 til 88 % i 2011. Forskjellen i lønnsnivå er stor på tvers av regionene. Betydelige kvoter inn-

Frem til finanskrisen var arbeidsledigheten i nordområdene klart høyere enn landsgjennomsnittet. Fra 2008 er dette endret og ledigheten i regionen er nå om lag lik landet totalt sett. Lavest er ledigheten i Troms med 2,2 %, fulgt av Nordland med 2,7 % og Finnmark med 3,2 %.

Arbeidsmarkedet i nordområdene fremstår som stramt fra 2009 og til i dag. Nordområdene har, uten innflytting eller innvandring, små arbeidskraftressurser om trenden med stor utflytting av unge fortsetter. Historisk

enfor fiskerier har, for eksempel, gitt svært høy lønnsinntekt for fiskere de senere år, mens sterk konkurranse har dempet lønnsveksten for mange ansatte i bygg og anleggssektoren i nordområdene.

Sterk satsing på kompetanse gir også utslag i økt lønnsnivå. Det har ført til at yngre kvinner med utdanning innenfor helse og omsorg, sammen med høyt utdannede kvinner innenfor naturfag og økonomi, har sterkere lønnsvekst i nordområdene enn tilsvarende grupper i landet for øvrig.

Sammenlignet med tilgangen på attraktive jobber for høyt utdannet arbeidskraft i Øst-, Sør- og Vest-Norge, er fortsatt tilgangen på de mest attraktive jobbene, målt i lønn, begrenset i nordområdene. Lavt innslag av petroleumsnæring, få hovedkontorer, få utviklingsavdelinger og mange store konserneide produksjonsbedrifter bidrar til å opprettholde de uheldige lønnsforskjellene. Lønn er derfor fortsatt et viktig argument for at befolkningen flytter fra nordområdene.

Færre nye bedrifter

Landsdelen kjennetegnes av mange familiebedrifter, små og mellomstore bedrifter og mange hjørnesteinsbedrifter. I alt er det, med unntak av offentlig forvaltning og rene enkeltmannsforetak, 28.516 foretak i de norske nordområdene. Antall foretak vokser med 22 % i nordområdene, mot 39 % for Norge siste 10 år. Tilveksten av nye foretak er dermed svakere i Nord-Norge enn i landet totalt sett.

Færre bedrifter innenfor tjenesteyting mot bedrifter, høyere bruk av enkeltmannsforetak som organisasjonsform, og mange konserneide foretak organisert som avdelingskontorer, gir lavere vekst i antall foretak i nordområdene. Trenden med økt filialisering fortsetter. Antall avdelingskontorer øker raskere enn antall foretak. Den viktigste drivkraften er voksende bedrifter utenfor nordområdene, som ønsker økt markedsandel i nordområdene, og globalt økende fokus på tilgang til ressurser og råvarer.

Næringslivet i nordområdene er i hovedsak småbedrifter med få sysselsatte. 50 % av alle selskaper i landsdelen er enkeltmannsforetak. Snittbedriften har 9 sysselsatte og medianbedriften har 4. Bedriftene er noe mindre enn i landet for øvrig i gjennomsnitt, men er på medianen om lag like store målt i sysselsetting. Målt i omsetning er gjennomsnittsbedriften i nordom-

rådene nesten 50 prosent mindre enn i landet totalt sett, men om lag lik målt i forhold til medianen.

De største selskapene i nordområdene i privat sektor er Hurtigruten ASA, Torghatten ASA, Widerøe ASA, Alcoa ASA, Cominor, og LNS AS. Disse fem selskapene har mellom 400 og 1300 ansatte. Den største offentlige virksomheten er, i tillegg til kommunene, Helse Nord med mer en 12.000 ansatte.

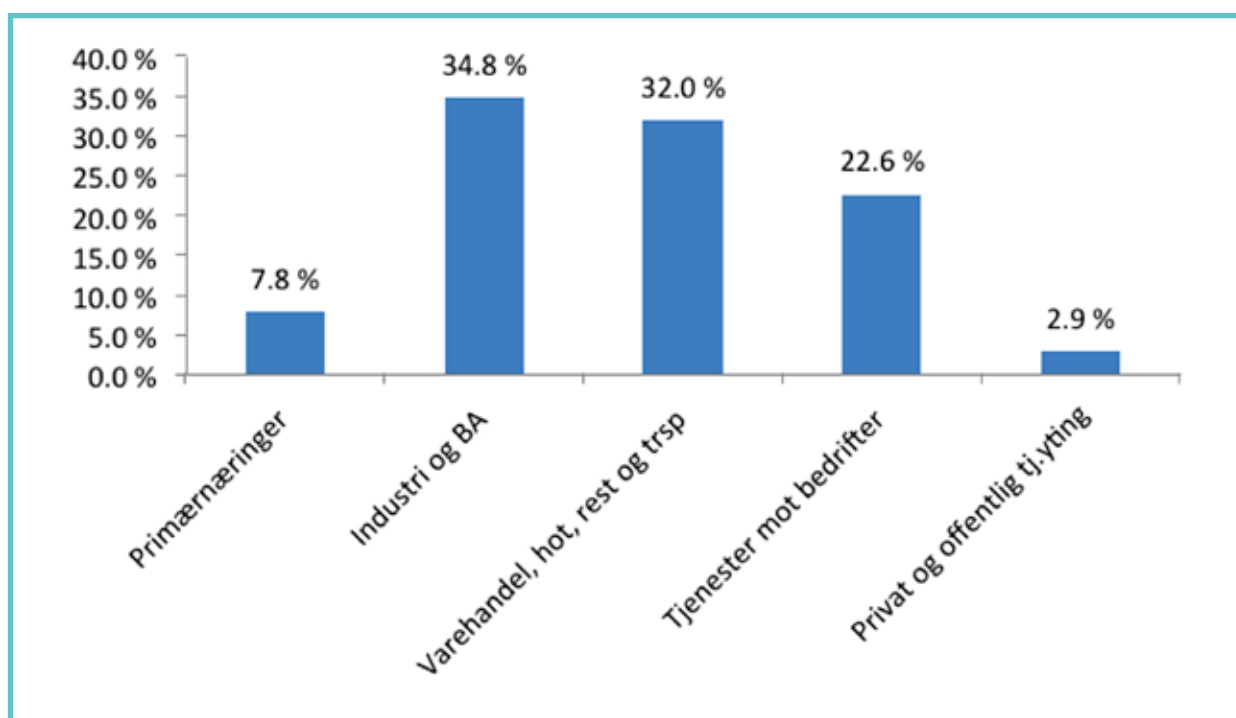
Til tross for den relativt gode spredningen av de største foretakene, er de fleste store selskapene lokalisert i Salten, Helgeland, og Tromsø. Områdene Salten, Helgeland og Tromsø med omland har alle mer enn 20 bedrifter med flere enn 100 ansatte i hver region. Målt i omsetning er Nordland det økonomiske tyngdepunktet i regionen, som vertskap for både oppdrett, prosessindustri, kraftproduksjon og en betydelig reiselivs- og mineralnæring.

I alt omsatte aksjeselskapene med adresse i Nord-Norge, fratrukket holdingselskaper, for 219 milliarder i 2011. Sterk vekst i eksporten fra landsdelen det siste 10-året har, sammen med økt etterspørsel etter råvarer og dermed økte priser i verdensmarkedene, bidratt til sterk vekst i selskapenes omsetning.

Bedriftenes omsetning i Nord-Norge er nært doblet på 10 år. Høy økonomisk vekst i Kina har stimulert etterspørselen etter metall og råstoffproduksjonen i Nord-Norge, og stabilt voksende etterspørsel etter fisk har gitt økende verdi og grunnlag for en meget vellykket oppdrettsnæring med formidabel vekst de siste 10 år.

Finansuroen i Europa fikk langt mindre konsekvenser i nordområdene enn for økonomien i Norge totalt. En del av bedriftene som eksporterer metaller til Europa opplevde betydelige prisfall kortvarig, mens øvrig næringsliv fikk svært liten føling med finanskrisen. Det er interessant å merke seg at bedriftene i nordområdene har vist stor tilpasningsevne og vilje til investeringer det siste 10-året. Økende petroleumsaktivitet ventes å tilføre enda sterkere vekstimpulser fremover.

En viktig forskjell mellom nordområdene og andre landsdeler er at bedriftene har vært i stand til å produsere større volumer, med forholdsvis liten økning i sysselsettingen. Produktiviteten, og dermed robustheten, er langt høyere nå enn den var for 10 år siden. At nordområdene har vært i en særstilling i forhold til vekst vises i årsregnskapene. På samme tid som omsetningen i nordområdene har doblet seg

Figur 3. viser omsetning for aksjeselskaper per hovednæring i nordområdene.

(siste 10 år) har omsetningen i AS Norge vokst klart mindre med 73 %.

Målt i omsetning er industri og bygg og anlegg den største sektoren, med nær 35 % av omsetningen. Rett bak følger varehandel, restaurant og transport med 32 %. Selv om nordområdene har lavere andel industrisyssetning enn landsgjennomsnittet, utgjør omsetningen i sektoren en betydelig større andel av økonomien. Mange store og effektive prosessindustribedrifter er hovedforklaringen.

Petroleum endrer landsdelen

Regionen påvirkes i stadig større grad av leveranser til petroleumssektoren. Nordområdene har fått en rekke nye olje- og gassfelt i produksjon de siste årene. Områdene rundt Norne er nå i produksjon, Snehvit er ferdigstillet, driften på produksjonsskipet på Skarv er i gang, Goliatfeltet nærmer seg installasjon, Aasta Hansteenfeltet er vedtatt utbygget, rørledningen Polarled skal bygges ut og det er gjort en rekke lovende funn i Barentshavet.

Petroleumsaktiviteten og investeringene øker derfor voldsomt det siste 10-året. Det snakkes nå om nordområdene som en av de mest interessante områdene i verden for olje- og gassvirksomhet fremover. Det er økende fokus på ringvirkninger og effekter for regionen av aktiviteten.

Kunnskapsparken i Bodø AS gir årlig ut en rapport som måler leveranser til olje- og gassindustrien fra Nord-Norge. I siste rapport oppgir 211 bedrifter leveranser til petroleumssektoren. Antallet bedrifter øker med om lag 10 % per år. Leverandørindustrien i nordområdene utførte oppdrag for 3,75 milliarder, og veksten er mellom 5 og 7 % per år.

Syssetningseffekten er betydelig, med til sammen 2035 årsverk. Oppdragene passer landsdelens kunnskapprofil godt. 59 prosent av de petroleumrelaterte årsverkene som ble levert var utført av arbeidskraft med til og med videregående opplæring, og 41 prosent ble utført av personer med høyere utdanning. Det er bygget opp flere sterkere nettverk

for å øke leverandørindustriens leveranser.

De to viktigste er Petro Arctic og leverandørutviklingsprogrammet (LUNN) i regi av Statoil. Petroleumsselskapene har, sammen med kunnskapsmiljøene og enkeltbedriftene, gått sammen om å skape en rekke viktige allianser. Noen eksempler på slike allianser er Hålogaland Olje & Energi AS, Helgeland V&M AS, Energiklyngen Nord, Verftsringen Nord-Norge og Arena Beredskap.

Nord-Norge har mange kontraster. Økonomisk fungerer regionen godt, med voksende aktivitet i bedriftene, og voksende velstandsnivå i befolkningen. På tross av høy vekst i bedriftene skapes det imidlertid få nye jobber. Offentlig sektor innenfor stat, fylkeskommune og kommune er derfor den viktigste jobbskaperen i nordområdene.

God selskapsøkonomi tiltrekker seg kapital til investeringer. Dette fører også til at filialiseringen øker. Nesten hver fjerde ansatte i privat sektor er ansatt i en bedrift eiet utenfor landsdelen. Nasjonalt ledende foretak innenfor metallproduksjon, kraftproduksjon, transport, havbruk, fiskefôrproduksjon, småkraft, fiskeri, reiseliv, og bygg og anlegg gir langt sterkere ryggrad enn tidligere.

Det kanskje største potensialet fremover ligger i økt tjenesteproduksjon mot det eksisterende næringslivet og den fremvoksende petroleumssektoren. Mange kompetansearbeidsplasser kan skapes i tjenestesektoren, og erstatte pendling og import til regionen.

Nordområdene er praktisk talt omringet av ressurser. Tilgang til ressursene, og vilje til å nyttiggjøre seg ressursene i landsdelen i større grad, vil kunne bidra til å øke attraktiviteten og skape en positiv befolkningsutvikling i nordområdene.

UNIVERSITETET I
NORDLAND

HANDELSHØGSKOLEN I BODØ • HHB

Nordområdesenteret